

7 De nominale constituent

7.1 Inleiding	186
7.2 Substantieven met of zonder lidwoord en zelfstandige pronomina	188
7.2.1 Soortnamen	188
7.2.1.1 Definiëte NCs	189
7.2.1.2 Indefiniëte NCs	192
7.2.1.3 Het gebruik van het presentatieve <i>er</i> in indefiniëte subjects-NCs	193
7.2.1.4 Generische NCs	195
7.2.1.5 Telbare vs. niet telbare NCs	198
7.2.1.6 Overzichtstabel	202
7.2.2 Eigennamen	203
7.2.2.1 Gebruik van het lidwoord of bijvoeglijke pronomina	203
7.2.2.2 Soortnamen afgeleid van eigennamen	204
7.2.2.3 Meervoud van eigennamen	205
7.2.3 Zelfstandige pronomina	205
7.2.4 Negatieverschijnselen bij substantivische NCs	213
7.3 NCs met voor- en/of nabepalingen	214
7.3.1 Soorten voorbepalingen bij substantieven	214
7.3.1.1 Bijvoeglijk gebruikte pronomina (en genitieven)	214
7.3.1.2 Hoeveelheidsaanduiders	219
7.3.1.3 Adjectieven	221
7.3.2 Nabepalingen bij pronomina	222
7.3.3 Onderlinge volgorde van voorbepalingen bij substantieven	224
7.3.4 Congruëntie tussen substantief en voorbepaling	225
7.3.4.1 Bijvoeglijke pronomina	225
7.3.4.2 Hoeveelheidsaanduiders	225
7.3.4.3 Adjectieven	226
7.4 Enkele speciale constructies	230
7.4.1 De enge appositie	230
7.4.2 Het patroon <i>een schat van een kind!</i>	231
7.4.3 De aanspreking	232
7.4.4 Predicaatsnomina	233
7.4.5 Nominalisering	233
7.4.6 Nominale samenstellingen	235
7.4.6.1 Procedés voor de vorming van samenstellingen	235
7.4.6.2 Onderverdeling van de typische nominale samenstelling volgens de woordsoort van het eerste lid	238

7.1 Inleiding

Een nominale constituent (NC) is in de regel een constituent met een nominaal element, met name een substantief of zelfstandig pronomen, als hoofd (of kern). Substantieven kunnen we verder opdelen in soortnamen en eigennamen. Een NC verschijnt typischerwijze als subject of direct object, maar kan ook ingebed zijn in bijvoorbeeld een prepositionele constituent. Vergelijk de constituenten in cursief:

De bakker woont in *de buurt*.
Le boulanger habite dans les environs.
Leuven is *een mooi stadje* geworden.
Louvain est devenu une belle petite ville.
Zij pakt *de zaak* bij *het rechte eind* aan.
Elle prend l'affaire par le bon bout.
Ze hebben *de koning* toegejuicht.
Ils ont applaudi le roi.

Voor de analyse van NCs houden we de volgende grote vierdeling aan:

a) Er zijn NCs die uit een substantief bestaan, al dan niet voorzien van een lidwoord (*de*, *het*, *een*), dus minimale NCs zonder verdere bepalingen. Voorbeelden van substantieven met alleen een lidwoord respectievelijk zonder een lidwoord zijn de NCs *de bakker*, *de buurt*, *Leuven*, *de zaak* en *de koning* in de voorbeeldzinnen hierboven. Andere voorbeelden van zulke NCs zijn:

de stoel ('la chaise'), *een stoel* ('une chaise'), *stoelen* ('des/les chaises'), *goud* ('(de) l'or'), *het goud* ('l'or'), *An* ('Anne'), *Finland* ('la Finlande'), *de Atlantische Oceaan* ('l'océan Atlantique'), *de Schelde* ('l'Escaut')

Opmerking

Lidwoorden worden niet als (voor)bepalingen beschouwd, in tegenstelling tot bijvoeglijk gebruikte pronomina. Voor het onderscheid tussen lidwoord en voorbepaling → 7.3.1.

b) Een tweede soort NC betreft de pronominale NC. Allerlei zelfstandige pronomina kunnen als zodanig fungeren.

zij ('elle'), *hij* ('il/lui')
deze ('celui-ci/celle-là'), *dit* ('ceci'), *die* ('celui-là/celle-là'), *dat* ('cela')
iemand ('quelqu'un'), *niets* ('rien'), *alles* ('tout'), *iedereen* ('tout le monde'), *ieder/elk* ('chacun(e)'), *sommigen* ('certains(e)s'), *elkaar* ('l'un(e) l'autre'),...

Opmerking

De term *pronomen* wordt in dit werk zowel voor bijvoeglijke ('déterminants') als voor zelfstandige pronomina ('pronoms') gebruikt.

c) Een derde soort NCs bestaat uit een substantief, al dan niet voorafgegaan door een lidwoord, met een of meer modificeerders (= voor- en/of nabepalingen):

Die goeie bakker woont in *de buurt*.
Ce bon boulanger habite dans les environs.
Mijn beste Paul.

Mon cher Paul.
De mensen van hiernaast ken ik niet.
Les gens d'à côté, je ne les connais pas.
De persoon die dat zei, kent er niets van.
La personne qui a dit cela n'y connaît rien.

Sommige bepalingen fungeren in het Nederlands als voorbepalingen, maar in het Frans als nabepalingen:

die *talrijke rode houten* poppetjes
ces nombreuses poupées rouges en bois

d) Een vierde soort NC zijn pronominale constituenten voorzien van een nabepaling. Hier verschillen de twee talen in het soort pronomina dat hiervoor in aanmerking komt.

Zij die gaan sterven, groeten u.
Ceux qui vont mourir vous saluent.
Iemand uit de buurt kan het gedaan hebben.
Quelqu'un du voisinage peut l'avoir fait.

In dit hoofdstuk over de NC zullen we ons eerst concentreren op nominale elementen met of zonder lidwoord (soortnamen en eigennamen) en op zelfstandige pronomina (sectie 2: 7.2.1, 7.2.2, 7.2.3). Voornamelijk in het geval van soortnamen komen hierbij grammaticale kenmerken ter sprake zoals *(niet-)telbaar*, *(in)definiert*, *(niet-)identificerend* en *(niet-)generisch*.

Met de oppositie *definiert* vs. *indefiniert* wordt aangegeven dat de *referent*, dit is de persoon of het voorwerp waarnaar verwezen wordt, al dan niet in het discours geïntroduceerd is. Definierte en indefinierte NCs bestaan prototypisch uit een definiert, respectievelijk indefiniert lidwoord gevolgd door een soortnaam. De oppositie is echter ook van toepassing op pronominale constituenten (*Ik heb hem/iemand gezien*). Eigennamen zijn inherent definiert. Definierte en indefinierte NCs kunnen *identificerend* of *niet-identificerend* gebruikt worden. Definierte NCs zijn prototypisch identificerend: de reeds in het discours geïntroduceerde referent wordt voorondersteld als bekend aan spreker en toehoorder (1). Indefinierte NCs zijn daarentegen meestal niet-identificerend: de referent die in het discours wordt geïntroduceerd, is niet geïdentificeerd, noch voor de toehoorder, noch voor de spreker (3) (*een potlood, om het even welk*).

Bij identificerend indefiniert gebruik heeft de *spreker* wel al een idee over de concrete identiteit van de in het discours geïntroduceerde referent (2). Ook definierte NCs kennen een niet-prototypisch, in dit geval niet-identificerend, gebruik (4). In dat geval wordt de precieze identiteit van de als reeds bekend veronderstelde referent in het midden gelaten.

- (1) Ik heb het boek gelezen. (definiert, identificerend)
J'ai lu le livre.
- (2) Ik heb een (bepaald) boek gelezen. (indefiniert, identificerend)
J'ai lu un livre.
- (3) Geef mij eens een potlood. (indefiniert, niet-identificerend)
Passe-moi un crayon, si tu veux.
- (4) Je moest maar eens naar de dokter gaan. (definiert, niet-identificerend)
Tu devrais aller chez le médecin.

Hierbij dient nog opgemerkt te worden dat in deze grammatica de term *identificerend* de plaats heeft ingenomen van de courantere term *specifiek*. Dit laat ons toe een parallel te trekken tussen definiete en indefiniete NCs, die beiden inderdaad zowel identificerend als niet-identificerend kunnen zijn.

Binnen de klasse van de (definiete) niet-identificerende NCs kan men verder nog de oppositie *generisch vs. niet-generisch* onderscheiden. Generische NCs zijn qua betekenis definiete NCs waarbij de totaliteit van de referenten van de categorie betrokken is in een recursief, zich steeds herhalend proces of weerkerende toestand.

Kinderen hebben nood aan affectie.

Les enfants ont besoin d'affection.

Wegens het contrastieve belang worden generische NCs in een aparte sectie behandeld (7.2.1.4). Negatieverschijnselen die te maken hebben met de behandelde kenmerken worden besproken in 7.2.4. Voor volgordeverschijnselen die te maken hebben met het definiete of indefiniete karakter van de NC verwijzen we naar het hoofdstuk over woordvolgorde.

Na het overzicht van de morfosemantische kenmerken van de NC in 7.2, volgt in 7.3 de behandeling van NCs met voor- en/of nabepalingen op basis van substantieven respectievelijk pronomina. Hierbij gaat speciale aandacht naar de onderlinge volgorde van de voorbepalingen bij substantieven en de congruentie tussen substantief en voorbepaling.

Ten slotte wordt in 7.4 naar enkele speciale constructies gekeken, zoals de appositie, de aanspreking, de nominalisering, het type *een schat van een kind* ('un amour d'enfant') en de vorming van nominale samenstellingen.

7.2 Substantieven met of zonder lidwoord en zelfstandige pronomina

We beginnen bij soortnamen (7.2.1), daarna volgen eigennamen (7.2.2) en zelfstandige pronomina (7.2.3).

Bij *soortnamen* (7.2.1) maken we kennis met een aantal kenmerken die belangrijke verschillen tussen beide talen te zien geven. Zo heeft het Nederlands maar drie lidwoorden: de definiete lidwoorden *de* en *het*, die prototypisch definietheid aangeven, en het indefiniet lidwoord *een*, dat prototypisch indefinietheid aanduidt. *De* komt voor bij het meervoud en bij het mannelijk en vrouwelijk enkelvoud; *het* staat bij onzijdige enkelvoudige substantieven. Men spreekt in dit verband van *de-* en *het-*woorden, naargelang het substantief mannelijk/vrouwelijk dan wel onzijdig is, bijvoorbeeld *tafel* is een *de*-woord, *boek* een *het*-woord. Veel vaker dan in het Frans komt het voor dat geen lidwoord wordt gebruikt, zoals in *Bevern bouwen dammen* ('Les castors construisent des barrages') (→ 7.2.1.4).

Bij *eigennamen* (7.2.2) blijken vooral sommige plaatsnamen zich verschillend te gedragen in het Frans en in het Nederlands.

Bij *zelfstandige pronomina* (7.2.3) is het al dan niet clitische (onbeklemtoonde en al dan niet gereduceerde) gebruik van persoonlijke pronomina in beide talen vrij verschillend. Ook de aard van de pronomina die nabepalingen krijgen, loopt nogal uiteen.

7.2.1 Soortnamen

In wat volgt behandelen we de betekenis en functie van definiete (7.2.1.1) en indefiniete (7.2.1.2) NCs, het presentatieve *er* (7.2.1.3), dat sterk interageert met het respectievelijk definiete en indefiniete karakter van de NC, en ten slotte generische NCs (7.2.1.4) als speciale subcategorie van definiete NCs. Vervolgens richten we de aandacht op de oppositie telbaar vs.

niet-telbaar (7.2.1.5). Een overzichtstabel (7.2.1.6) vat de voornaamste overeenkomsten en verschillen tussen beide talen samen.

7.2.1.1 Definiete NCs (betekenis/functie)

Bij een prototypisch *definiete* NC wordt, zoals gezegd, de referent als geïntroduceerd beschouwd. Met andere woorden, het typische gebruik van een definiete NC geeft aan dat zijn referent (en ook de categorie of klasse waartoe hij behoort) voorondersteld wordt als bestaand en geïdentificeerd in de spreek situatie en dus bekend is aan zowel toehoorder als spreker. We zullen het dus eerst over dit identificerende gebruik van het definiete lidwoord hebben (zoals in *De kinderen spelen in de tuin* 'Les enfants jouent dans le jardin'); daarna kijken we nog naar enkele niet-identificerende functies (zoals in *Ze zoekt nog steeds de man van haar dromen* 'Elle cherche toujours l'homme de ses rêves').

Identificerende definietheid kan bij soortnamen op verschillende manieren bereikt worden:

a) De soortnaam refereert naar een algemeen bekende unieke referentie.

De maan laat zich niet altijd zien.
La lune ne se montre pas toujours.

b) De referentie van de soortnaam blijkt uit de situatie. Dit kan met een wijzend (deiktisch) gebaar gepaard gaan.

De auto is tegen een boom gereden.
La voiture a heurté un arbre.

c) De referentie van de soortnaam wordt door een bepaling verduidelijkt.

De mensen die dat gezegd hebben, weten niet wat ze zeggen.
Les gens qui ont dit cela ne savent pas ce qu'ils disent.

d) De referentie is duidelijk door een anaforische verwijzing in het discours, dat wil zeggen de identiteit van de referent van de soortnaam wordt afgeleid uit de voorafgaande context. Het gaat hier vaak om pronomina.

Er is een blad gevallen. Ik zal *het* oprapen.
Il y a une feuille qui est tombée. Je la ramasserai.
Wat deed Bush? *De president* bezocht Brussel.
Qu'est-ce que Bush a fait? Le Président a visité Bruxelles.

e) via een anaforische referentie waarbij er met name een bepaling verondersteld is.

De motor (van de auto) is kapot.
Le moteur (de la voiture) est cassé.

Bij definiete NCs kunnen niet-identificerende gebruiksgevallen voorkomen. We kijken in deze sectie alleen naar niet-generische gevallen.

(1) Je moest maar eens naar *de dokter* gaan.

- Tu devrais aller chez le médecin.
- (2) Ik breng deze show voor *de mensen*, maar ook voor mijzelf.
Ce show, je le fais pour les gens mais aussi pour moi-même.
- (3) De bus had *het onderstel van een truck*.
Le bus avait le châssis d'un camion.
- (4) Ze zoekt vergeefs *de man van haar leven*.
Elle cherche en vain l'homme de sa vie.
- (5) Obama is nu *de president*.
Obama est le Président maintenant.

In (1), bijvoorbeeld, hoeft de spreker niet te weten wie de dokter is; er wordt enkel verondersteld dat er een referent is. In (2) weten we evenmin precies wie de mensen zijn. In (3) gaat het om een soort onderstel. In (4) wordt gezocht naar een unieke man, nader bepaald door een prepositionele bepaling; het is echter niet eens zeker dat die man bestaat. In (5) betreft het een niet-identificerend gebruik van de lidwoorden *de* en *het* in een predicatieve aanvulling. Er wordt wel een unieke functie aangegeven: *de president* (→ 7.4.4). Ook bij deze niet-identificerende functies gedraagt het Nederlands zich zoals het Frans.

Dat geldt eveneens in enkele vaste uitdrukkingen, zoals *de sluier aannemen* ('prendre le voile'), *het aperitief gebruiken* ('prendre l'apéritif'), *de onnozelaar uithangen* ('faire l'andouille'). In de laatste drie voorbeelden is de oppositie definitief vs. indefinitief kennelijk geneutraliseerd en de referentie vaag. De vraag om welke sluier of welk aperitief het zou gaan, is gewoon niet aan de orde.

Sommige niet-telbare benamingen van populaire ziektes kunnen in een gelijksoortige niet-identificerende functie een optioneel definitief lidwoord krijgen.

Mijn kind heeft (*de*) *mazelen*.
Mon enfant a la rougeole.
Ik heb (*de*) *griep* gehad.
J'ai eu la grippe.

Bij recentere ziektebenamingen is deze mogelijkheid echter uitgesloten, vergelijk:

In Afrika hebben heel wat mensen *aids* of *ebola*.
En Afrique, un tas de gens ont le sida ou l'ébola.

Zoals uit het laatste voorbeeld blijkt, is de parallelie tussen het definitief lidwoord in het Frans en in het Nederlands dus niet absoluut. In het laatste niet-identificerende, vage gebruik ervan gaat het Frans namelijk een eind verder. Typische voorbeelden vindt men hierna.

Il a *le téléphone* depuis peu.
Hij heeft sinds kort *telefoon*.
Les membres du jury portent *la toge*.
De juryleden dragen *een toga*./De juryleden zijn *in toga*.
Il a demandé *le vote*. (pendant une réunion)
Hij vroeg *stemming* aan/vroeg om te *stemmen*. (in een vergadering)
Ils ont fait (*la*) *grève*.
Ze hebben *gestaakt*.
Il fume *le cigare*.
Hij rookt *sigaren*.
Son épouse était dans *le coma*.
Zijn echtgenote was *in coma*.
Je l'ai fait avec *le sourire*.
Ik heb het met *een glimlach* gedaan.

Evitons le référendum!
Bespaar ons een referendum!

In het Frans is dit geneutraliseerde gebruik van het lidwoord dus systematischer dan in het Nederlands. In sommige gevallen is de verwijzing zo vaag dat het enkelvoud kan verwijzen naar meer dan een referent (*Oui, j'ai le téléphone*, waarbij de spreker twee toestellen heeft). Het vage karakter van zulke gebruiksgevallen blijkt ook uit de vertaling, hetzij door afwezigheid van een lidwoord (*hij heeft telefoon*), hetzij door een indefiniet lidwoord (*een toga dragen*), hetzij zelfs door werkwoordelijke en andere predicatieve uitdrukkingen (*staken, stemmen, in toga, glimlachend*). Er dient daarbij opgemerkt te worden dat de vertaling met *een* een andere nuance uitdrukt, die overeenkomt met het Franse *un/des*, dat aanduidt dat de verschillen in identiteit wel degelijk relevant zijn of als dusdanig worden voorgesteld (*faire une grève illégale, avoir un cancer, plongé dans un coma, un référendum, fumer des cigares* enz.).

De soms letterlijke vertaling van de Franse equivalenten met definiet lidwoord in (vooral administratief) Belgisch Nederlands leidt in de standaardtaal tot ongrammaticale zinnen of tot zinnen met een andere interpretatie dan de bedoelde. Vergelijk de volgende ongrammaticale voorbeelden met hun correcte tegenhanger.

*De stemming is verplicht.
Stemmen is verplicht.
*Hij vroeg tijdens de vergadering de stemming aan.
Hij vroeg tijdens de vergadering stemming aan/om te stemmen.
*De professoren dragen bij deze gelegenheid de toga.
De professoren dragen bij deze gelegenheid een toga/zijn in toga.
*Bespaar ons het referendum!
Bespaar ons een referendum!
*Ik doe het met de glimlach.
Ik doe het met een glimlach.

De Nederlandse moedertaalspreker vraagt zich bij de definiete pendanten onwillekeurig af welke stemming, welke toga of welk referendum bedoeld worden. De reden is blijkbaar dat die veeleer een identificerende functie verwacht bij *de* en *het*. De Franse tegenhangers *le/la/les* zijn ook sterk aanwezig in het domein van de vage, niet-identificerende, of generische referentie (→ 7.2.1.4). Zo zal men zich ook bij de zin *De bevers bouwen dammen* ('Les castors construisent des barrages') afvragen over welke bevers het gaat. Vandaar dat een generische lezing van *de bevers* in deze zin niet kan.

Uit bovenstaande voorbeelden blijkt dat in het Nederlands afwezigheid van het lidwoord vaak overeenkomt met een vaag, niet-identificerend gebruik van het definiet lidwoord in het Frans:

Het is zomer./Het zomert.
C'est l'été.

Opmerkingen

1. Uiteraard hebben *de*, *het* en *een* helemaal geen referentiële functie (meer) in vaste uitdrukkingen als *in de regel* ('en général'), *in de war* ('confus'), *op de koop toe* ('par-dessus le marché'), *op het eerste gezicht* ('à première vue'), *op een draffe* ('à la va-vite'), *in een handomdraai* ('en un tournemain') enz.

2. Bij constructies met *hebben* gevolgd door een NC die naar een lichaamsdeel verwijst, laat het Nederlands, in tegenstelling tot het Frans, geen definiet lidwoord toe:

Jan heeft *een rond gezicht* en *blauwe ogen*.
Il a le/(un) visage rond et les/(des) yeux bleus.

7.2.1.2 Indefiniete NCs (betekenis/functie)

In het geval van een prototypische indefiniete soortnaam-NC worden een of meer exemplaren van een of andere soort referenten in het discours geïntroduceerd. Als de NC subject is, wordt de zin in de regel ingeleid door het presentatieve *er* (→ 7.2.1.3), bijvoorbeeld

Er was eens *een prins* die...
Il était une fois un prince qui...

De referent is hierbij niet geïdentificeerd voor de toehoorder. Het is evenmin zeker dat dit het geval is voor de spreker zelf. Van indefiniët identificerend, althans voor de spreker, is haast alleen sprake bij NCs waarin woordjes als *bepaald*, *zeker* ('certain') ingevoegd zijn.

Een bepaald heerschap heeft ons een loer gedraaid.
Un certain monsieur nous a joué un sale tour.

Bij identificerende NCs verschijnt de negatie na de NC in de vorm *niet* (1); bij niet-identificerende gaat ze vooraf in de vorm *geen* (2).

- (1) Ze heeft *een (bepaald) boek* **niet** willen lezen. (= Er is een boek dat ze niet heeft willen lezen.)
Elle n'a pas voulu lire un livre.
Il y a un livre qu'elle n'a pas voulu lire.
- (2) Ze heeft **geen** *boek* willen lezen.
Elle n'a pas voulu lire de livre.

Behalve op het vlak van hun discursief statuut verschillen definiete en indefiniete NCs ook van elkaar doordat indefiniete NCs typisch verwijzen naar een gedeelte van de referenten van een categorie. Definiete NCs verwijzen daarentegen naar de totaliteit of bijna-totaliteit van de referenten in een bepaalde spreek situatie of in het algemeen. Het kan gaan om een unieke referent (bij een enkelvoud) of om alle of de meeste referenten (bij een meervoud).

Is *het huis* afgewerkt? Ja, *het* is afgewerkt. (definiët)
Est-ce que la maison est achevée? Oui, elle est achevée.
Heb je (*al*) *de boeken* gelezen die ik gekocht heb? Ja, ik heb *ze (allemaal)* gelezen. (definiët)
Est-ce que tu as lu (tous) les livres que j'ai achetés? Oui, je les ai lus (tous).
Heb jij een kat? Ja, ik heb *er een*. (indefiniët)
As-tu un chat? Oui, j'en ai un.

Dit bijkomende kenmerk van de indefiniete NCs komt duidelijk tot uiting in het feit dat in een indefiniete pronominale NC het pronomen *en* verschijnt in het Frans en *er* in het Nederlands. Bij rechtse dislocatie last het Frans bovendien een partitief *de* in; het Nederlands doet zoiets niet.

Ze heeft er veel, *katten*.
Elle en a beaucoup, de chats.

Definiete NCs daarentegen vragen bij rechtse dislocatie in beide talen een persoonlijk pronomen als verwijswoord:

De minister heeft *ze* eindelijk ontvangen, *de betogers*.
Le ministre les a enfin reçus, les manifestants.

Tot de indefiniete NCs behoren ook NCs met een partitieve betekenis. Partitieve NCs duiden een deel van de referenten aan die in de spreek situatie aanwezig zijn. We krijgen dan constructies van het type *drie van ...* ('un de/d'entre ...'), *enkele van...* ('quelques-uns'). Deze constructies hebben vaak een identificerende interpretatie.

De kinderen dronken van het vervuilde water. *Vijf* van hen werden opgenomen in het ziekenhuis.
Les enfants ont bu de l'eau polluée. Cinq d'entre eux ont été hospitalisés.

In het voorafgaande hebben we duidelijk proberen te maken wat de typische of primaire betekenis van definiete en indefiniete NCs is en wat de morfosyntactische implicaties zijn van deze oppositie. We gaan nu in een aparte sectie nader in op het gebruik van het presentatieve *er*.

7.2.1.3 Het gebruik van het presentatieve *er* in indefiniete subjects-NCs

De inlassing van het presentatieve *er* hangt samen met het al of niet definitief of indefinitief karakter van de NC die erop volgt.

Het presentatieve *er* is in de regel verplicht bij een indefiniete subjects-NC (→ 7.2.1.3). Normaal wordt in het Nederlands de zin niet omgevormd tot een complexe uitdrukking met een relatieve bijzin, zoals dat vaak in het Frans gebeurt, vergelijk

Er is een bord gevallen/*Er is een bord dat gevallen is.
Il y a une assiette qui est tombée.

We constateren verder dat het presentatieve *er* soms gebruikt wordt bij subjects-NCs met de lidwoorden *de* en *het*.

a) Bij opsommingen. Hier is er een inleidende overkoepelende term die gewoonlijk zelf indefinitief is, bijvoorbeeld

Er zijn verschillende factoren: er is de inflatie, de werkloosheid, de hoge belastingen enz.
Il y a plusieurs facteurs: il y a l'inflation, le chômage, les impôts élevés etc.

Zoals uit dit voorbeeld blijkt, is voorafgaand wel de idee aanwezig van een introductie van referenten in het discours (dus van indefinitiefheid).

b) Bij de absolute superlatief wordt in beide talen het definiete lidwoord gebruikt (een automatisme bij elke superlatieve constructie).

Er heerste de grootste verwarring.
Il y régnait la plus grande confusion.

Dat de functie van dat soort NCs toch eerder indefiniet is, blijkt uit de mogelijkheid om de absolute superlatief te omschrijven met een indefiniete NC.

Er heerste een heel grote verwarring.
Il y régnait une très grande confusion.

In een aantal gevallen daarentegen kan of moet *er* bij een indefiniete NC weggelaten worden:

a) In een narratieve context wordt *er* in de regel weggelaten, bijvoorbeeld

Het was donker. Een kikker kwaakte. Een man sloop door de tuin...
Il faisait noir. Une grenouille coassait. Un homme rôdait dans le jardin...

b) Bij inversie laat men *er* vaak achterwege als de zin begint met een kaderscheppende plaats- of tijdsaanduiding.

Achter de kast lag (er) een vork.
Derrière l'armoire il y avait une fourchette.

c) Met modale elementen zoals *mogelijk*, *waarschijnlijk*, *zeker* kan het subject niet met *er* ingeleid worden; *il y a* kan hier evenmin; zulke zinnen zijn overigens beperkt tot de schrijftaal.

Een sneeuwstorm is mogelijk, zelfs waarschijnlijk.
Une tempête de neige est possible, même probable.
*Er is een sneeuwstorm mogelijk.
*Il y a une tempête de neige qui est probable.

Verwant daarmee is het feit dat het presentatieve *er* (en *il y a* in het Frans) uitgesloten is bij een hypothetische interpretatie van de NC:

Een biertje zou me goed doen.
Une bière me ferait du bien.
*Er zou een biertje me goed doen.
Frietten zouden me nu wel bevallen.
Des frites me plairaient bien maintenant.
*Er zouden frieten me nu wel bevallen.

d) Bij een identificerende indefiniete NC (bijvoorbeeld *een welbepaald iemand of iets*), waarbij de spreker (maar normaal niet de toehoorder) op de hoogte is van de identiteit van de referent, is het introducerende *er* weinig gebruikelijk (evenals *il y a*).

Een bepaald heerschap heeft ons een loer gedraaid.
Un certain monsieur nous a joué un sale tour.

e) Bij partitieve NCs wordt *er* meestal weggelaten, vooral bij een identificerende interpretatie ervan.

Er was een van de toehoorders buitengelopen.
Een van de toehoorders was buitengelopen.
Un des auditeurs était sorti.

7.2.1.4. Generische NCs

Generische NCs zijn *qua betekenis* definiete NCs waarbij de totaliteit van de referenten betrokken is in een recursief, zich steeds herhalend proces of wekerende toestand, waarin de hele categorie, klasse of soort een rol speelt. Het gaat dus om een maximale recursieve extensie. Ondanks de term *generisch*, die de idee van *soort* benadrukt, verwijzen zulke NCs niet zonder meer naar de soort. De soort als zodanig wordt typisch aangeduid door een enkelvoudig substantief met definitief lidwoord, zoals *de bever* in (1).

- (1) *De bever* bouwt dammen.
Le castor construit des barrages.
Bevers bouwen dammen.
Les castors construisent des barrages.
Een bever bouwt dammen.
Un castor construit des barrages.

Zoals blijkt uit de voorbeelden, kan deze maximale recursieve extensie op drie manieren worden bereikt:

- via een verwijzing naar de klasse als soort (enkelvoudig substantief met *de/het*; Frans *le/la*)
- via een verwijzing naar alle referenten van de klasse (meervoudig substantief zonder lidwoord; Frans *les*)
- via een verwijzing naar een referent die als vertegenwoordiger fungeert van de volledige klasse (*een*; Frans *un*).

Zoals gezegd, gedragen generische NCs zich als definiete NCs. Voor het meervoud *bevers* in (1) blijkt dit reeds uit de Franse vertaling *les castors* (voor *een/un* zie beneden). Het gaat naar de betekenis inderdaad om de totaliteit van de referenten van een categorie. Dat blijkt in het Nederlands uit de mogelijke voorvoeging van een universele kwantor (bijvoorbeeld *alle*), waarbij de betekenis van de zin in principe behouden blijft (maar zie opmerking 1). We herinneren eraan dat de universele kwantor ook bij identificerende definiete NCs voorgevoegd kan worden zonder essentiële betekenisverandering.

(Alle) bevers/(Al) de bevers* bouwen dammen. (generisch)
Alle bevers/(Al) de bevers hebben gisteren een dam gebouwd. (identificerend)

Voorts blijkt het definiete karakter van generische NCs nog uit een paar syntactische verschijnselen. Zo zijn generische NCs niet verbindbaar met een presentatief *er* (vergelijk Frans *il y a*), dat typisch opduikt bij indefiniete NCs (→ 7.2.1.3), vergelijk

Bevers bouwen steeds dammen.
*Er bouwen *bevers* steeds dammen.
Een bever bouwt steeds dammen.
*Er bouwt *een bever* steeds dammen.

In wat volgt, gaan we nader in op de drie generische types die in beide talen voorkomen. Het Nederlands en het Frans verschillen echter in belangrijke mate in de manier waarop deze driedeling gerealiseerd wordt.

a) Generisch meervoud (zonder lidwoord)

Een van de belangrijkste verschillen met het Nederlands is dat het generische meervoud in het Frans een fonisch uitgedrukt lidwoord heeft (namelijk *les*), maar in het Nederlands niet.

*Bever*s bouwen dammen.
Les castors construisent des barrages.

Omdat het lidwoord *les* ook een identificerende functie kan hebben, is de Franse zin *Les castors construisent des barrages* in feite ambigu. De zin kan ook betekenen dat de bevers die men waarneemt, op dat ogenblik dammen aan het bouwen zijn. In dit laatste geval geeft de Nederlandse vertaling de subjects-NC weer met het lidwoord *de*:

De bevers bouwen dammen.

Met andere woorden: het Nederlands desambigueert in het meervoud tussen generisch en niet-generisch (*bevers* vs. *de bevers*), wat het Frans niet doet. (Voor *dammen* zie opmerking 2).

Naast het generische gebruik bij het meervoud van telbare soortnamen, wordt in het Nederlands evenmin een lidwoord gebruikt bij generisch gebruik van niet-telbare NCs (voor het onderscheid telbaar/niet-telbaar, → 7.2.1.5). Het Frans gebruikt ook hier het definitief lidwoord.

Goud is een edel metaal.
L'or est un métal précieux.
Moed is een zeldzame deugd.
Le courage est une vertu rare.

Een generische NC zonder lidwoord verschijnt typischerwijze in definities.

Kersen zijn pitvruchten.
Les cerises sont des fruits à noyaux.
Huizen worden tegenwoordig in steen gebouwd.
Les maisons sont actuellement construites en pierre.

Tot slot dient opgemerkt te worden dat het generische meervoud, in tegenstelling tot het generische gebruik van *een* en *de* (vergelijk infra), geen beperkingen oplegt met betrekking tot het soort werkwoordsgroep, evenmin als in het Frans.

*Bever*s sterven uit.
Les castors sont en voie d'extinction.
*Bever*s doden elkaar niet.
Les castors ne s'entretuent pas.

Opmerkingen

1. In werkelijkheid hoeft een generalisatie niet echt voor *alle* referenten van de klasse te gelden. Een en ander hangt af van context of wereldkennis:

Studenten studeren hard.	= Alle studenten studeren hard?!
Les étudiants étudient beaucoup.	= Tous les étudiants étudient beaucoup?!

2. In zogenaamd generische of recursieve zinnen kan de referent van een indefiniete NC betrokken worden in een recursief, zich herhalend proces, een gewoonte. In de regel wordt daarbij het meervoud gebruikt, al kan een enkelvoud ook. Vergelijk de volgende Nederlandse zinnen met de Franse tegenhangers:

Bevers bouwen *dammen*.
Les castors construisent des barrages.
Jan rookt graag *een sigaartje*.
Jean aime fumer le/un cigare.

b) Generisch enkelvoud met *een*

Zoals reeds aangegeven, laat genericiteit zich bij telbare substantieven ook uitdrukken door een enkelvoudige NC met het lidwoord *een*. Ook hier wordt een totaliteit aangeduid; de parafrase met de universele kwantor *elk* toont dit aan.

Een bever bouwt dammen. (= Elke bever bouwt dammen)
Un castor construit des barrages.

Het lidwoord *een/un* geeft hier dus geen indefinietheid aan, alleen een telbare enkelvoudigheid. Hierop staat dan ook de beperking dat in beide talen het vergezellende werkwoord compatibel dient te zijn met deze enkelvoudigheid.

**Een bever* sterft uit.
*Un castor est en voie d'extinction.

Opmerking

We herinneren eraan dat het type met *een*, evenals een lidwoordloos meervoud, ook zonder generische lezing kan fungeren, al of niet identificerend. Niet-identificerende functies in hypothetische contexten, bijvoorbeeld, mogen niet verward worden met generische. Het niet-generische karakter blijkt uit de onmogelijkheid van de parafrase met *elk* of *alle*:

a.	Een biertje zou me nu goed doen.	(<i>is niet</i> : Elk biertje zou me goed doen.)
	Une bière me ferait du bien en ce moment.	(<i>is niet</i> : Toute bière me ferait du bien.)
b.	Eieren zouden je geen goed doen.	(<i>is niet</i> : Alle eieren zouden je geen goed doen.)
	Des oeufs ne te feraient pas de bien.	(<i>is niet</i> : Tous les oeufs ne te feraient pas de bien.)

De vertaling in het Frans (althans het meervoud) toont aan dat het daarbij gaat om indefiniete constituenten.

c) Generisch enkelvoud via de soort (definiet lidwoord).

Ten slotte heeft het definiet lidwoord, net zoals in het Frans, een soortaanwijzend generisch gebruik.

De bever bouwt dammen.
Le castor construit des barrages.
De mens is sterfelijk.
L'homme est mortel.

Het definiet lidwoord duidt in het enkelvoud een collectiviteit of soort aan.

De bever sterft uit. (= als soort)
Le castor est en voie d'extinction. (= en tant qu'espèce)

Zinnen met een reciprook pronomen als object kunnen dan ook niet.

**De bever* doodt elkaar niet.

**Le castor* ne s'entretue pas.

In vrij zeldzame gevallen kan de soort (uitgedrukt met lidwoord + enkelvoudig substantief) ook in een niet-recursieve context optreden. In dit geval wordt de soort geassocieerd met een eenmalige, niet-recursieve gebeurtenis.

De mens (d.i. de mensheid) heeft in 1969 voet op de maan gezet.

L'homme (c.-à.-d. l'humanité) a mis pied sur la lune en 1969.

d) Frans-Nederlandse verschillen in gebruik

Tussen de drie soorten generische NCs zien we een aantal belangrijke verschillen in gebruik. Daarbij kan het een hulp zijn te weten dat in het Nederlands het meervoud (zonder lidwoord), zoals gezegd, altijd mogelijk is. Het belangrijkste verschil betreft de rol van het definitief lidwoord, dat in het Frans veel dominantier is dan in het Nederlands.

Vooreerst is in het Frans het definitief lidwoord verplicht bij generisch gebruik van niet-telbare substantieven, hetzij met concrete verwijzing (*Le pvc est un matériau solide*), hetzij met abstracte (*Le courage est une vertu rare*). Het Nederlands gebruikt hier geen lidwoord:

PVC is een stevige materie.

Le pvc est un matériau solide.

Moed is een zeldzame deugd.

Le courage est une vertu rare.

Ook bij generisch gebruik van telbare substantieven waar beide talen het definitief lidwoord (soort-interpretatie) toelaten, stellen we vast dat het Frans veel vaker het definitief lidwoord verkiest, maar het Nederlands veeleer het indefinitief lidwoord of geen lidwoord.

Men kan bij *een kind* (/kinderen) (*het kind) niet dezelfde geneesmiddelen gebruiken als bij *een volwassene* (/volwassenen).

On ne peut pas utiliser chez l'enfant (/les enfants) les mêmes médicaments que chez l'adulte (/les adultes).

Een nieuwe studie is zonet verschenen: *Vrouwen* (?*De vrouw) en tabak.

Une nouvelle étude vient de paraître: *La femme* (/Les femmes) et le tabac.

Dit geldt vooral voor definitives.

Een zwaluw is een vogel. (?*De zwaluw...)

Zwaluwen zijn vogels.

L'hirondelle est un oiseau.

De dominante positie van het definitief lidwoord in het Frans constateerden we al eerder bij het generische meervoud. Terwijl het Nederlands hier geen lidwoord heeft, doet het Frans een beroep op de meervoudsvorm van het definitief lidwoord.

7.2.1.5. Telbare vs. niet-telbare NCs

Telbare substantieven verwijzen naar objecten die men kan tellen. Daarbij worden de referenten van een bepaalde soort (d.i. de entiteiten van een klasse waarnaar verwezen wordt) onderscheiden als afzonderlijke eenheden. Telbare soortnamen zijn dan ook verenigbaar met

een getal, bijvoorbeeld *twee, drie, vier... bomen*. In het enkelvoud is het telwoord *één* mogelijk, alsook het daarvan afgeleide lidwoord *een: één boom, een boom*. In tegenstelling tot een meervoudig telbaar substantief kan een enkelvoudig telbaar substantief niet op zichzelf staan, vergelijk

Ze ziet bomen.
Elle voit des arbres.
*Ze ziet boom.
/Elle voit arbre/

Niet-telbare substantieven daarentegen doelen op objecten die men niet kan tellen; d.i. de referentie wordt zo geïnterpreteerd dat men geen afzonderlijke entiteiten onderscheidt, maar slechts een continue (concrete of abstracte) 'massa' waarneemt.

*Ik heb een goud.
*J'ai un or.
*Ik heb twee gouden.
*J'ai deux ors.
*Een moed is nodig.
*Un courage est nécessaire.
*(Drie) moeden zijn nodig.
*Trois/Des courages sont nécessaires.

Niet-telbare substantieven zijn anderzijds verenigbaar met afwezigheid van het lidwoord of met een hoeveelheidsaanduiding die geen getal is.

Hij heeft goud, een beetje/wat goud, veel goud, weinig goud.
Il a de l'or, un peu d'or, beaucoup d'or, peu d'or.

Dit geldt ook voor meervoudige niet-telbare substantieven, bijvoorbeeld

*tien/vele/talrijke hersenen
*dix/beaucoup de/de nombreuse(s) cervelle(s)
veel zorgen
beaucoup de soucis
Ze eten daar te veel hersenen.
Là on mange trop de cervelle.
*zeven mazelen
*sept rougeole(s)

Het lidwoordgebruik bij telbare en bij niet-telbare soortnamen is deels gelijklopend in het Nederlands en het Frans.

Het meest geëlaboreerde lidwoordgebruik doet zich voor bij telbare soortnamen in hun normale niet-generische functie. Definiëte NCs krijgen dan *de* of *het* in het enkelvoud, en overall *de* in het meervoud. Indefiniëte NCs krijgen hier *een* in het enkelvoud, maar geen lidwoord in het meervoud (in het Frans *des*):

De stoel is omgevallen.
La chaise a été renversée.
Het kind speelde hier.
L'enfant jouait ici.
De kinderen zijn braaf.
Les enfants sont sages.

Hij heeft *een UFO* gezien.
Il a vu un ovni.
Heb jij al *UFO's* gezien?
As-tu déjà vu des ovnis?

Niet-telbare soortnamen krijgen, zoals reeds vermeld, het lidwoord *de* of *het* bij identificerende definiëte NCs (1), maar geen lidwoord bij indefiniëte (2) of generische NCs. Het Frans heeft in het geval van indefiniëte NCs het 'partitieve' lidwoord *du/de la/des*. In beide talen loopt het lidwoordgebruik hier parallel met het lidwoordgebruik bij meervoudige telbare soortnamen (vergelijk 3 en 4).

- (1) We hebben *het voedsel* niet aangeraakt.
On n'a pas touché à *la nourriture*.
- (2) Er is *voedsel* in de koelkast.
Il y a *de la nourriture* au frigo.
- (3) We hebben *de appels* niet aangeraakt.
On n'a pas touché *aux pommes*.
- (4) Er zijn *appels* in de koelkast.
Il y a *des pommes* au frigo.

Een belangrijk verschil tussen het Frans en het Nederlands is dus dat het Frans bij niet-telbare substantieven ofwel een definiëte lidwoord vertoont (in generische NCs) ofwel een zogenaamd partitief lidwoord (in niet-generische NCs), dat in feite fungeert als een indefiniëte lidwoord. Vergelijk:

Goud is een edel metaal.
L'or est un métal précieux.
Ze hebben *goud* gevonden.
Ils ont trouvé de l'or.

In het Nederlands is er hier geen lidwoord.

Daarnaast is in beide talen ook het definiëte lidwoord mogelijk, met name in identificerende definiëte contexten:

Het goud dat hij zijn dochter had geschonken.
L'or qu'il avait offert à sa fille.

Tot slot kennen een aantal telbare en niet-telbare soortnamen occasioneel een niet-telbaar respectievelijk telbaar gebruik. Zo zijn er vooreerst soortnamen die normaliter telbaar zijn, maar die secundair ook voorkomen als niet-telbaar, althans voorzover de betekenis dit toelaat:

een ei vs. Hij heeft *wat ei* op z'n das.
un oeuf vs. Il a un peu d'oeuf sur sa cravate.
een muur vs. Er staat nog een *beetje muur* recht.
un mur vs. Il y a un pan de mur qui est encore debout.

Het omgekeerde, namelijk het telbaar maken van een niet-telbare soortnaam, is aan andere condities onderworpen.

a) Het telbaar maken gaat in het Nederlands vaak gepaard met het diminutiveren van de soortnaam, waardoor een concretiserende lezing gecreëerd wordt.

een biertje, twee suikertjes
une chope, deux morceaux de sucre

Dit beperkte gebruik geldt vooral in België.

*een warm melkje, een koffietje (drinken) (Belgisch Nederlands)
(prendre) un lait chaud, un petit café

b) Voor het telbaar maken is diminutivering niet altijd nodig. Abstracta worden wel eens telbaar door ze menselijk of concreet te maken. In het Frans is dit procedé echter frequenter dan in het Nederlands, vergelijk

een schoonheid; *een lelijkheid
une beauté; une mocheté, une horreur
de vriendelijkheden; de verschrikkingen
les gentilleses; les horreurs

c) Productiever is het gebruik van *een* om van een soort te spreken:

een ander hout (= een ander soort hout)
une autre sorte de bois
een ander verdriet (= een ander soort verdriet)
une autre espèce de chagrin
Dat is *een hout*(soort) dat (die) zich makkelijk laat bewerken.
C'est un bois qui se façonne aisément.

7.2.1.6 Overzichtstabel

TELBAAR			
DEFINIET			
	Identificerend	niet-identificerend	generisch (recursief)
enk.	DE ~ LE <i>De fiets</i> is gestolen. <i>Le vélo</i> a été volé.	DE ~ LE Je zou eens naar <i>de dokter</i> moeten gaan. Tu devrais aller voir <i>le médecin</i> . Opmerking veel frequenter in het Frans Het is <i>zomer</i> . <i>C'est l'été</i> . *Hij draagt <i>de toga</i> . Il porte <i>la toge</i> .	1) exemplaar soort: EEN ~ UN (maar: verschillen in distributie) <i>Een bever</i> bouwt dammen. [En somme,] <i>un castor</i> construit des barrages. 2) soort: DE ~ LE (maar: verschillen in distributie) <i>De bever</i> bouwt dammen. <i>Le castor</i> construit des barrages.
mv.	DE ~ LES <i>De fietsen</i> zijn gestolen. <i>Les vélos</i> ont été volés.	DE ~ LES Ik breng deze show voor <i>de mensen</i> , maar ook voor mijzelf. Ce show, je le fais pour <i>les gens</i> mais aussi pour moi-même.	3) alle referenten: Ø vs. LES <i>Bever</i> s bouwen dammen. <i>Les castors</i> construisent des barrages.
INDEFINIET			
	Identificerend	niet-identificerend	
enk.	EEN ~ UN Ik heb <i>een fiets</i> gekocht. J'ai acheté <i>un vélo</i> .	EEN ~ UN Geen mij eens <i>een potlood</i> . Passe-moi <i>un crayon</i> , si tu veux. Gaan we <i>een aperitiefje</i> drinken? Nous allons prendre un/(l') apéritif?	recursief, maar niet alle referenten: EEN ~ UN Jan rookt vaak <i>een sigaartje</i> Jean fume souvent <i>un/(le) cigare</i>
mv.	Ø vs. DES Ik heb <i>fietsen</i> gekocht. J'ai acheté <i>des vélos</i> .	Ø vs. DES Je zou eens <i>Franse boeken</i> moeten lezen. Tu devrais lire <i>des livres</i> en français.	recursief, maar niet alle referenten: Ø vs. DES <i>Bever</i> s bouwen <i>dammen</i> . <i>Les castors</i> construisent <i>des barrages</i> .

NIET - TELBAAR			
DEFINIET			
	Identificerend	niet-identificerend	generisch (recursief)
	DE vs. LE <i>Het goud</i> van de gravin is gestolen. <i>L'or</i> de la comtesse a été volé.	DE vs. LE Mijn zoon heeft (<i>de</i>) <i>griep</i> . Mon fils a <i>la grippe</i> . Opmerking veel frequenter in het Frans	Ø vs. LE <i>PVC</i> is een stevige materie. <i>Le PVC</i> est un matériau solide. <i>Moed</i> is een zeldzame deugd. <i>Le courage</i> est une vertu rare.
INDEFINIET			
	Identificerend	niet-identificerend	
	Ø vs. DU Ik bezit <i>goud</i> . Je possède <i>de l'or</i> . Hij heeft <i>moed</i> . Il a <i>du courage</i> .	Ø vs. DU Je zou eens <i>goud</i> moeten aankopen. Tu devrais acheter <i>de l'or</i> .	recursief, maar niet alle referenten: Hij drinkt altijd <i>water</i> . Il boit toujours <i>de l'eau</i> .

Opmerking

In het schema is geen rekening gehouden met de variatie in genus: DE (→ de, het, 't), LE (→ le, la, l'), UN (→ un, une), DU (→ du, de la, de l').

7.2.2 Eigennamen

De meeste eigennamen worden, zowel in het Frans als in het Nederlands, in hun primaire functie van unieke referentie zonder lidwoord gebruikt. Eigennamen zijn immers inherent definitief, net als persoonlijke pronomina, en hoeven derhalve niet nader bepaald te worden. Namen zijn bovendien in de regel identificerend.

Indien toch een lidwoord voorgevoegd wordt, heeft dit veeleer een classificerende functie (vergelijk *Koningin Elisabeth* (persoon) - *de Koningin Elisabeth* (schip)). In het Frans is dit minder het geval en wordt wel eens gebruik gemaakt van genussdifferentiatie: *la reine Elisabeth* (persoon) - *le reine Elisabeth* (schip). Ten slotte dient besproken dat eigenaamsvormen vaak fungeren als afgeleide soortnamen, die dan normaliter een lidwoordgebruik vertonen dat met dat van soortnamen overeenkomt.

7.2.2.1 Gebruik van het lidwoord of bijvoeglijke pronomina

Bij de typische functie van eigennamen duidt afwezigheid van het definitief lidwoord in beide talen in de regel op meer menselijke inbreng: persoonsnamen, maar ook plaatsnamen die verwijzen naar menselijke organisatie (cf. personen: *Jan, An*; gemeentes: *Gent*; provincies: *Henegouwen*; staten: *België*). Aanwezigheid van *de/het* wijst eerder op afwezigheid van menselijke organisatie (streken: *het Meetjesland*; woestijnen: *de Sahara*; rivieren: *de Maas*). Dit leidt tot de volgende plaatsnamenhiërarchie:

gemeente	→ provincie, staat, land, continent	→ streek, veld, rivier
Gent, Parijs	→ Henegouwen, België, Europa	→ de Hoge Venen, het Mortelveld, de Maas
Gand, Paris	→ le Hainaut, la Belgique, l'Europe	→ les Hautes Fagnes, le champ de la Croix, la Meuse

Er is duidelijk een overgangsgebied, waar verschil blijkt tussen Frans en Nederlands: bij Franse plaatsnamen hebben alleen gemeentenamen geen lidwoord. In het Nederlands fungeren ook namen van provincies, staten en continenten zonder lidwoord: *Henegouwen, Frankrijk, Europa*.

Het Nederlands laat dan ook het lidwoord vallen als streeknamen evolueren tot staatsnamen, vergelijk:

(de) Libanon – le Liban
(de) Oekraïne – l'Ukraine.

Opmerking

Namen van geïsoleerde plaatsen zoals eilanden en planeten hebben in geen van beide talen het definitief lidwoord:

Malta, Cyprus, Mars, Jupiter
Malte, Chypre, Mars, Jupiter

Het prepositiegebruik bij plaatsnamen laat belangrijke verschillen zien tussen beide talen. De gewone situationele prepositie van plaats is *in*. Gemeentenamen kunnen in de schrijftaal nog steeds *te* voor zich krijgen. Namen van geïsoleerde en/of geografisch of sociaal verheven plaatsen zoals eilanden en planeten, bergen en zelfs (grote) lanen en leien, hebben *op* als situationele prepositie:

in/te Parijs ('à Paris'); *in Henegouwen* ('dans le Hainaut'), *in Frankrijk* ('en France'), *in Europa* ('en Europe'), *in de Elzas* ('en Alsace'), *in de Nieuwstraat* ('dans la rue Neuve'), *in de Noordzee* ('dans la Mer du Nord'); *op Cyprus* ('à Chypre'), *op Mars* ('sur Mars'), *op de Mont Blanc* ('sur le Mont Blanc'), *op de Van Ryswycklaan* ('sur/dans l'avenue Van Ryswyck')

Voor het Nederlands moet men ten slotte ook rekening houden met een expressief gebruik van possessieven en demonstratieven vlak voor het substantief. Men treft dit vooral aan bij persoonsnamen (1), maar ook wel eens bij andere namen (2):

- (1) *onze Jan* ('notre cher Jean'); *mijn Juliette* ('ma chère Juliette'); *die Mireille toch!* ('cette sacrée Mireille!')
- (2) Ons België zal zich wel redden!
Notre pauvre Belgique se débrouillera bien!

7.2.2.2 Soortnamen afgeleid van eigennamen

Bij soortnaamgebruik van eigennamen gedraagt het lidwoord zich zoals bij soortnamen; met andere woorden zowel het indefiniët lidwoord *een*, de definiëte lidwoorden *de* en *het* evenals afwezigheid van lidwoord worden dan mogelijk. Bij indefiniëte NCs vindt men dan ook constructies met *er*:

Er is een tweede Einstein gevonden.
On a découvert un second Einstein.
Er is een Van Gogh verkocht tegen een astronomische prijs.
Un Van Gogh a été vendu à un prix astronomique.

In deze voorbeelden wordt ervan uitgegaan dat *Einsteins* (via metafoor) een soort genieën zijn, en *Van Goghs* (via metonymie) een soort schilderijen. Het gaat dus om (afgeleide) soortnamen.

Zoiets geldt niet voor de NCs in de volgende drie constructies, waarin de met *een* verbonden naam toch nog een eigennaamsfunctie heeft. Er worden hier immers geen twee of meer verschillende referenten van een soort bedoeld, laat staan gecontrasteerd. In de eerste constructie (*een Picasso...*) kan men overigens het lidwoord weglaten zonder de betekenis van de zin geweld aan te doen:

(Een) Picasso is ook zo begonnen!
(Un) Picasso a également commencé ainsi.
*Er is een Picasso ook zo begonnen!
Een aangeslagen Claes kwam de gerechtszaal binnen.
(= Claes kwam aangeslagen de gerechtszaal binnen)
Un Claes anéanti entra dans la salle d'audience.
*Er kwam een aangeslagen Claes de gerechtszaal binnen.
Die idioot van een Jan! (= die idiote Jan!)
Cet idiot de Jean!

Behalve voor de laatste constructie (→ 7.4.4) gedragen beide talen zich hier zo goed als parallel.

7.2.2.3 Meervoud van eigennamen

Het Frans en het Nederlands verschillen duidelijk in de manier waarop ze het meervoud uitdrukken bij eigennamen (persoonsnamen, stadsnamen) of daarvan afgeleide soortnamen. Terwijl het Frans duidelijk kiest voor een onveranderde vorm van het substantief (een paar gezochte uitzonderingen niet te na gesproken), vraagt het Nederlands steeds *-s* of *-en*:

De Verbrugges zijn gekomen.
Les Dupont sont venus.
Er zijn drie Marken/Pieten in de zaal.
Il y a trois Marc/Pierre dans la salle.
Er zijn twee Theo Van Goghs.
Il y a deux Theo Van Gogh.
Er zijn meerdere Sint-Gillissen in België.
vs. Il y a plusieurs Villefranche en France.
Er waren vroeger twee Duitslanden.
Autrefois, il y avait deux Allemagne(s).

We merken hierbij op dat in beide talen desgevallend het lidwoord wel de meervoudsmarkering draagt (*Les Dupont/De Verbrugges*).

7.2.3 Zelfstandige pronomina

Zelfstandige pronomina kunnen als gesloten klasse makkelijk van substantieven worden afgezonderd. Bovendien vertonen deze twee subcategorieën van Nederlandse nominale elementen een verschil dat in de spreektaal van belang is: substantieven (1-3) kunnen in dislocatie (d.i. als aan- of uitloop) optreden, pronomina zelden (4-5). Dat wordt gedaan door het verwijswoord *die* of *dat* in te lassen.

In het Frans daarentegen kan bij de meeste NCs een verwijswoord ingelast worden, en wordt dit ook veel meer gedaan, ook bij pronomina. Dat verwijswoord is in het Frans niet een demonstratief pronomina, maar een clitisch (onbeklemtoond) persoonlijk pronomina (cf. infra voor de term), vergelijk

- (1) Marie, *die* komt morgen.
Marie, elle viendra demain.
- (2) Dat boek, *dat* heb ik niet.
Ce livre, je ne l'ai pas.
- (3) *Dat* heb ik niet, dat boek.
Je ne l'ai pas, ce livre.
- (4) *Hij, *die* zegt dat niet.
Lui, il ne dit pas cela.
- (5) *Deze, *die* wil ik niet.
Celui-ci, je ne le veux pas.

Opmerking

Alleen de pronomina *die* en *dat* komen wel eens voor in dislocatie, en hebben dan zichzelf als verwijswoord:

- a. Die, die zal niet toegeven.
Celui-là, il ne va pas céder.
- b. Dat, dat geloof ik niet!

Ça, je ne le crois pas.

Hieronder behandelen we de voornaamste pronominale subklassen:

- a) persoonlijke pronomina
- b) zelfstandige demonstratieven
- c) zelfstandige possessieven
- d) relatieve pronomina
- e) vragende pronomina
- f) universele kwantoren
- g) reflexieve pronomina
- h) reciproke pronomina
- i) indefiniete pronomina

a) Persoonlijke pronomina.

De voornaamste subklasse van zelfstandig geconstrueerde pronomina (NCs dus) zijn de persoonlijke pronomina. In hun primaire gebruik zijn deze pronomina inherent definiert en meestal identificerend. De vormen zijn:

		subjectvorm	niet-subjectvorm
ENKELVOUD			
1	niet-clitisch	<i>ik</i> (‘je/moi’)	<i>mij</i> (‘me/moi’)
	clitisch	<i>'k</i> (‘je’)	<i>me</i> (‘me’)
2	niet-clitisch	<i>jij (gij)</i> (‘tu/toi’)	<i>jou (u)</i> (‘te/toi’)
	clitisch	<i>je (ge)</i> (‘tu’)	<i>je (u)</i> (‘te’)
3	niet-clitisch	mann. <i>hij</i> (‘il/lui’)	<i>hem</i> (‘le/lui’)
		vrouw. <i>zij</i> (‘elle’)	<i>haar</i> (‘la/elle/lui’)
	clitisch	mann. <i>ie</i> (‘il’)	<i>'m</i> (‘le/lui’)
		vrouw. <i>ze</i> (‘elle/la/lui’)	<i>d'r</i> (‘la/lui’)
	onz.	<i>het, 't</i> (‘il/elle/le/la’)	<i>het</i> (‘le/la’)
		beleefdheidsvorm <i>u</i> (‘vous’)	<i>u</i> (‘vous’)
	niet-identific. <i>men</i> (‘on’)		
MEERVOUD			
1	niet-clitisch	<i>wij</i> (‘nous’)	<i>ons</i> (‘nous’)
	clitisch	<i>we</i>	
2	niet-clitisch	<i>jullie (gij)</i> (‘vous’)	<i>jullie (u)</i> (‘vous’)
	clitisch	<i>je (ge)</i> (‘vous’)	<i>je (u)</i> (‘vous’)
3	niet-clitisch	<i>zij</i> (‘ils/elles/eux’)	<i>hen</i> (‘les/leur’)
	clitisch	<i>ze</i> (‘ils/elles/les/leur’)	<i>ze/hun</i> (‘les/leur’)

Een onderscheid dat zich hier opdringt, is dat tussen clitische en niet-clitische pronomina. Een clitisch pronomen (of: cliticum) heeft een doffe *e* als enige klinker (behalve *ie*), is dan ook onbeklemtoond en kan dus niet geïsoleerd optreden. Het cliticum *ie* duidt de derde persoon mannelijk enkelvoud aan en komt alleen als subject vlak na een persoonsvorm (1) of een onderschikkend voegwoord voor (2), althans in de spreektaal. Nevenschikking van twee clitica is onmogelijk, vergelijk

- Wie heeft dat gezegd? **Je*?
Qui a dit cela? **Tu*?
**Je en 'k* verschillen op alle punten.
**Tu et je, nous* différons sur tous les points.
Jij en ik verschillen op alle punten.
Toi et moi, nous différons sur tous les points.
- (1) Komt *ie* nou of niet!?
Est-ce qu'il vient ou non!?
- (2) Dat *ie* maar oppast!
Qu'il fasse attention!

Het verschil tussen clitische en niet-clitische pronomina is in de schrijftaal nauwelijks merkbaar: *hij, jij, zij, mij, wij* kunnen ook als *ie, je, ze, me, we* uitgesproken en geschreven worden. *Men* ('on') blijft *men*. Andere clitica worden soms met weglatingsteken geschreven: '*k* ('je'), *d'r* ('la/lui'), '*m* ('le/lui'). In tegenstelling tot het Frans, kunnen in het Nederlands in de meeste syntactische posities zowel clitische als niet-clitische vormen optreden. De niet-clitische vormen kunnen beklemtoond worden, de clitische echter niet:

Jij/Je gaat toch niet naar die vergadering!
Tu ne vas quand même pas à cette réunion!

Het Franse *on* wordt in het Nederlands vertaald als *men* (schrijftaal, formeel), met een passief, of informeel met de clitica *je, ze, we*.

Men beweert dat er meerdere heelallen zijn.
On prétend qu'il y a plusieurs univers.
Er wordt hier niet gelachen!
On ne rigole pas ici!
Je bent jong en je wil wat!
On est jeune et on veut faire des choses!

Normaal gaat het dan om een zogenaamd onpersoonlijk gebruik van deze persoonlijke pronomina (→ 4.1.3.2). Met andere woorden, ze fungeren dan als niet-identificerend. Het Franse *on* laat echter ook een identificerende functie toe. Bij het Nederlandse *men* is dit uitgesloten. Het identificerende *on* wordt in het Nederlands vertaald met *je, we, ze*, naargelang van de context, bijvoorbeeld *On part!* → *We vertrekken!* *Je, we* en *ze* kunnen al dan niet als identificerend fungeren, vergelijk (3) en (4,5)

- (3) Ze bellen; ga je even opendoen? (niet identificerend)
On sonne; tu vas ouvrir?
- (4) Ben je niet goed snik? (identificerend)
On n'est/Tu n'es pas bien dans la tête?
*Is men niet goed snik?
- (5) Waar zitten we? (identificerend)

Où en est-on?/Où en sommes-nous?

*Waar zit men?

De tweedepersoonsvormen *gij/ge/u* zijn verouderd, althans in Nederland, waar ze enkel nog in heel formele contexten (bijvoorbeeld religie) gebruikelijk zijn. In België is *gij/ge* nog vrij frequent, maar is er een overgang bezig van *gij/ge* naar *jij/je*, waarbij de objectsvorm *u* het vaak nog wint van *jou/je*. *U* ('vous') fungeert anderzijds ook als beleefdheidsvorm in alle grammaticale functies (subject, object enz.).

b) Zelfstandige demonstratieven

Zelfstandige demonstratieven zijn in beide talen definitief en identificerend. Het gewone pronomina is *die/dat* ('celui/celle/ceux/celles-là') en kan zoals de Franse tegenhangers zowel anaforisch als deiktisch gebruikt worden zonder dislocatie. *Deze/dit* ('celui/celle/ceux/celles-ci') fungeert evenzeer deiktisch, maar slechts in mindere mate anaforisch. Vergelijk

Anaforisch:

Ik zie daar een *mooi schilderij*; *dat* wil ik wel.

Je vois là un beau tableau; je le voudrais bien.

Deiktisch:

Die (daar) wil ik niet!

Ceux-là, je ne les veux pas!

Deze (hier) zijn versleten.

Celles-ci sont usées.

Zoals de laatste voorbeelden tonen, kan de deiktische functie versterkt worden door toevoeging van *daar* of *hier* bij *die/dat*, en van *hier* bij *deze/dit*.

c) Zelfstandige possessieven

Het zelfstandig gebruik van possessieven gaat gepaard met het lidwoord *de* of *het*. Ook deze categorie pronomina is definitief en identificerend. Zelfstandige possessieven blijven onveranderd qua genus en numerus, in tegenstelling tot de Franse tegenhangers. Er wordt in beide talen wel gedifferentieerd volgens het numerus van de 'bezitter', in het Nederlands zelfs volgens het genus van de bezitter, althans voor de derde persoon enkelvoud (zie ook bij de bijvoeglijke possessieven), vergelijk

enkelvoud		meervoud	
de/het mijne	('le mien/la mienne')	de mijne	('les mien(ne)s')
de/het jouwe	('le tien' enz.)	de jouwe	('les tien(ne)s')
de/het uwe	('le vôtre' enz.)	de uwe	('les vôtres')
de/het zijne	('le sien' enz.)	de zijne	('les sien(ne)s')
de/het hare		de hare	
de/het onze	('le nôtre' enz.)	de onze	('les nôtres')
[die/dat van jullie]	('le vôtre' enz.)	[die van jullie]	('les vôtres')
de/het hunne	('le leur' enz.)	de hunne	('les leurs')

Wat de tweede persoon betreft, is *de/het uwe* de beleefdheidsvorm geworden; *de/het jouwe* is de gemeenzame vorm in het enkelvoud. In het meervoud moet hiervoor een omschrijving gebruikt worden: *die/dat van jullie* ('le(s) vôtre(s)/la vôtre'). De omschrijving met *van* is overigens voor alle personen mogelijk: *de/het mijne* = *die/dat van mij* enz.

d) Relatieve pronomina

De normale relatieve pronomina zijn *die* en *dat*. We noteren speciaal dat er geen een-op-een-overeenkomst is met het Franse *qui* en *que*. Terwijl de Franse relatieven respectievelijk verwijzen naar subject en object (syntactische functies), is er tussen *die* en *dat* enkel een verschil in genus en numerus dat overeenstemt met het onderscheid tussen de gelijkkluidende demonstratieven, vergelijk

De auto *die* (m.; subject) daar staat, is een oud model.
La voiture qui se trouve là est un vieux modèle.
De auto *die* (m.; object) je gekocht hebt, bevalt me niet.
La voiture que tu as achetée ne me plaît pas.
Het huis *dat* (onz.; subject) gebouwd is, lijkt me groot.
La maison qui a été construite me paraît grande.
Het huis *dat* (onz.; object) je gebouwd hebt, is mooi.
La maison que tu as construite est jolie.

Als indirect en prepositioneel object treedt voor personen *wie* op; voor dieren en inanimatie dingen (1), en vaak ook voor personen in informeel gebruik (2, 3), een (splitsbaar) pronominaal adverbium, vergelijk

- (1) Het werk *waar* ze trots *op* is, is toch gebrekkig.
Le travail dont elle est fière est quand même insuffisant.
- (2) De vrouw (*aan*) *wie/waar* ik het *aan* gezegd heb, weet het niet meer.
La femme à qui je l'ai dit ne le sait plus.
- (3) De man *op* *wie/waar* ze *op* lijkt, is haar oom.
L'homme à qui elle ressemble est son oncle.

De relatieven *welk(e)* (schrijftalig) en *dewelke* (ambtelijk) zijn vormen die vooral na een prepositie voorkomen en dan verwijzen naar niet-personen:

Er zijn dingen zonder (*de*)*welke* het leven niet de moeite waard is.
Il y a des choses sans lesquelles la vie ne vaut pas la peine.

e) Vragende pronomina

De vragende pronomina *wie/wat* verwijzen respectievelijk naar personen en niet-personen:

Wie loopt (er) daar rond?
Qui se promène là?
Wat heb je hem gezegd?
Qu'est-ce que tu lui as dit?

Als vragende pronomina in subjectpositie in een zin met een koppelwerkwoord gevolgd door een NC worden eveneens *wie* en *wat* gebruikt. Het gebruik van *welk(e)* kan normaal alleen in een partitieve lezing. In het Frans komt *wat* overeen met *quel*, *welk(e)* met *lequel*:

Wie is de man achter het stuur?
Qui est l'homme au volant?
Wat is je lievelingsroman?
Quel est ton roman préféré?
Wat is de zelfstandige activiteit die u zult ontplooiën?
Quelle est l'activité indépendante que vous déploierez?
Welke (van de twee) wil je lezen?
Lequel (des deux) veux-tu lire?

f) Universele kwantoren

Speciale aandacht verdient het gebruik van de zogenaamd universele kwantoren *iedereen*, *elkeen*, *alleman* ('tout le monde'), *ieder/elk* ('chacun(e)'), *alle(n)* ('tou(te)s'), *alles* ('tout'), *allebei* ('tou(te)s les deux'), *beide(n)* ('les deux').

De pronomina *iedereen* (normale vorm), *elkeen* (formeel) en *alleman* (informeel) functioneren zoals *tout le monde*, *ieder/elk* zoals *chacun(e)*, vergelijk

Iedereen verachtte elkaar.
Tout le monde se détestait.
*Ieder/Elk verachtte elkaar.
*Chacun(e) se détestait l'un l'autre.

De formeel aandoende zelfstandig gebruikte pronomina *allen* en *beiden* (voor personen), *alle* en *beide* (voor zaken enz.), die respectievelijk 'tou(te)s' en 'les deux' betekenen, zijn verenigbaar met het reciproke *elkaar*.

Allen verachtten elkaar.
Tou(te)s se détestaient (l'un(e) l'autre).
Alle zijn vernietigd.
Tous ont été détruits.
Beiden/De twee hadden elkaar lief.
Les deux s'aimaient.
Beide/De twee zijn kapot.
Les deux sont cassés.

De kwantor *allebei* verdraagt echter nauwelijks een dergelijke verbinding met *elkaar*. Een ander aspect van *allebei* is dat het (in zijn zelfstandig gebruik) alleen als appositie (1) of als predicatieve toevoeging (2) fungeert, vergelijk

- (1) Zij *allebei* hebben verloren.
Tous les deux, ils ont perdu.
- (2) Ze hebben *allebei* verloren.
Ils ont tous les deux perdu.
**Allebei* hebben verloren.
Tous les deux ont perdu.
*Zij hebben verloren *allebei*.

Plaatsing in appositie of predicatieve toevoeging gaat ook met de kwantoren *alle(n)* en *allemaal*.

Zij allen/allemaal zitten fout.
Eux tous se trompent.
Ze zitten allen/allemaal fout.

Ils se trompent tous.
De soldaten hebben ze allen/allemaal gedood.
Les soldats les ont tous tués.

Verwant met de universele kwantor zijn pronominale uitdrukkingen die een zekere arbitrariteit uitdrukken, zoals *wie (dan) ook*, *wat (dan) ook*, *waar (dan) ook*, bijvoorbeeld

Je mag dit tonen aan wie (dan) ook.
Tu peux montrer cela à n'importe qui.
Die persoon zegt maar wat dan ook.
Cette personne dit n'importe quoi.
Ik ga ergens naartoe, waar dan ook.
J'irai quelque part, n'importe où.

Opmerkingen

1. Al deze pronomina zijn definitief; een formele aanwijzing hiervoor is dat ze niet combineren met het presentatieve *er* (→ 7.2.1.3). *Allebei* en *beide(n)* zijn bovendien identificerend (→ 7.2.1.1). De andere universele kwantoren zijn vaak niet-identificerend, naargelang de referentie concreet of vaag is. Vergelijk

Alleman is niemand. (niet-identificerend)
Tout le monde, ce n'est personne.
Alleman is meegekomen. (identificerend)
Tout le monde est venu avec nous.

Hiermee gaan we in tegen de vrij gangbare opvatting die universele kwantoren als indefinitief beschouwt. We kunnen nu echter stellen dat ze wel definitief zijn, maar vaak niet-identificerend. De kenmerken *definitief* en anderzijds *identificerend* mogen dus niet verward worden.

2. Het Frans verschilt van het Nederlands in het feit dat het bij distributief gebruik van *chacun* in de derde persoon aan het daaropvolgende possessief pronomen variatie in numerus toelaat.

De meisjes hebben *elk* hun/*haar kamer.
Les filles ont *chacune* leur/sa chambre.

g) Reflexieve (wederkerende) pronomina

Er zijn twee reflexieve pronomina: *zich* en *zichzelf*. Het kortere *zich* verschijnt vooral in vaste werkwoordsverbindingen (de zogenaamde *verbes essentiellement pronominaux*), zoals *zich herinneren* ('se rappeler'), *zich vergissen* ('se tromper'), enz. Het kan eveneens optreden waar *zichzelf* kan staan, maar kan geen nadruk krijgen. *Zichzelf* is alleen mogelijk wanneer ook een gewoon persoonlijk pronomen zou kunnen, vergelijk

Ze kan het zich (*zichzelf) niet herinneren.
Elle ne peut pas se le rappeler.
Jantje kan zich(zelf) nog niet wassen.
Jean ne sait pas encore se laver (lui-même).
Mama moet hem nog wassen.
Maman doit encore le laver.

Het Franse onderscheid tussen *lui(-même)* en *soi(-même)* bestaat niet in het Nederlands:

In dergelijke omstandigheden denkt men maar aan zichzelf/denk je maar aan jezelf.

Dans de telles situations, on ne pense qu'à soi-même.

Jean denkt maar aan zichzelf.

Jean ne pense qu'à lui-même.

h) Reciproke (wederkerige) pronomina

Reciproke pronomina zijn *elkaar* (neutraal), *elkander* (verouderd) en *mekaar* (informeel):

Ze rekenen op elkaar.

Ils comptent l'un sur l'autre.

De mensen moeten elkaar een beetje ontzien.

Les gens doivent se ménager un peu.

Het is lang geleden dat we mekaar nog gezien hebben!

Cela fait longtemps qu'on s'est vu!

Noteer dat het Franse *se* ambigu is tussen een reciproke en een reflexieve lezing. In het Nederlands bestaat deze ambiguïteit niet, vergelijk

Johan en Pieter verdedigen elkaar/zich.

Jean et Pierre se défendent.

Zich kan dus nooit een reciproke lezing krijgen:

De leerlingen begroeten elkaar/*zich.

Les élèves se disent bonjour.

i) Indefiniete pronomina

De indefiniete pronomina (*n*)*niemand* ('quelqu'un/personne'), (*n*)*iets* ('quelque chose/rien') combineren als onderwerp optioneel met het presentatieve *er*. Het patroon zonder *er* verleent wel meer nadruk, vergelijk

Er was niemand op het werk.

Il n'y avait personne au travail.

Iemand moet het toch gedaan hebben!

Quelqu'un doit l'avoir fait!

Er is niets verloren.

Il n'y a rien de perdu.

De vrij formeel aandoende indefiniete pronomina *sommigen* ('certains') en *menigee* ('plusieurs') verdragen geen presentatief *er*.

Sommigen denken dat ze alles weten.

Certains pensent qu'ils savent tout.

Menigee was overtuigd van het tegengestelde.

Plusieurs étaient convaincus du contraire.

7.2.4 Negatieverschijnselen bij substantivische NCs

Bij een indefiniete NC in een niet-identificerende lezing wordt de negatie uitgedrukt door *geen* voor de NC te plaatsen; het lidwoord wordt daarbij opgeslorpt in deze negatie. Definiete NCs daarentegen krijgen typischerwijze de negatievorm *niet* achter zich. Dat geldt ook voor de speciale gevallen van indefiniete NCs, met name identificerende (met *bepaald* of *zeker*), partitieve en hypothetische.

a) Gewone indefiniete NCs

Heb jij vannacht ***geen*** *nare droom* gehad?
N'as-tu pas eu un cauchemar cette nuit?
*Heb jij vorige nacht *een nare droom* ***niet*** gehad?

b) Definiete NCs

Ze heeft *de kat* ***niet*** uitgelaten.
Elle n'a pas sorti le chat.
Hij kan *de duiven van de burens* ***niet*** verdragen.
Il ne supporte pas les pigeons des voisins.
Zij kan *katten* ***niet*** verdragen. (generisch)
Elle ne supporte pas les chats.

c) Indefiniete NCs van de types: identificerende (met *bepaald* of *zeker*), partitieve en hypothetische. Vergelijk respectievelijk:

Jan heeft *een boek van Maeterlinck* ***niet*** gelezen.
Il y a un livre de Maeterlinck que Jean n'a pas lu.
An heeft *een (van haar) vriend(en)* ***niet*** uitgenodigd.
Anne n'a pas invité un de ses amis.
Hij hield van wijn en zou *een biertje* ***niet*** op prijs gesteld hebben.
Il aimait le vin et n'aurait pas apprécié une bière.

Opmerkingen

1. Contrastaccent (contrasterende klemtoon)

Bij een contrastaccent dat op de NC betrekking heeft, wordt normaal voor de NC *niet* geplaatst, wat ook de functie van de NC is. In het Frans komt dit bij indefiniete NCs overeen met het uitblijven van *de* bij negatie.

Ze heeft *niet* de *kát* maar de *hónd* uitgelaten.
Elle n'a pas sorti le chat mais le chien.
An heeft *niet* een van haar vrienden uitgenodigd maar een van haar broers.
Anne n'a pas invité un de ses amis mais un de ses frères.
Ik heb *niet* een mooie droom gehad maar een echte nachtmerrie.
Je n'ai pas eu un beau rêve mais un vrai cauchemar.

Bij indefiniete NCs wordt bij contrastaccent ook *geen* gebruikt (ANS, 1657: correctiezinnen).

Ik wil *geen* bier maar een vruchtensap.
Je ne veux pas de bière, je veux un jus.

2. Bij het werkwoord *heten* is als negatie in het complement zowel *niet* als *geen* mogelijk:

Ik heet niet/geen Jan.
Je ne m'appelle pas Jean.

3. Naast zinnen als *Bessy is geen hond die kinderen bijt* hoort men ook *Bessy is niet een hond die kinderen bijt* (ANS, 1656). Het gebruik van de vorm *niet* hangt kennelijk samen met het voorondersteld-zijn van de NC *een hond*, dat wil zeggen in de voorbeeldzin wordt voorondersteld dat het om een hond gaat, maar er wordt beweerd dat die niet bijt. Het Frans heeft dezelfde wending: *Bessy n'est pas un chien qui mord les enfants*.

4. In de schrijftaal kan men wendingen vinden als *Geen schip is 100% waterdicht* (ANS, 1657; 'Aucun navire n'est étanche à 100%'). Volgens ons zijn deze alleen mogelijk met generische telbare enkelvoud. Normaal zal men hier de wending *geen enkel* gebruiken in plaats van *geen*.

7.3 NCs met voor- en/of nabepalingen

Heel wat NCs hebben een of meer voor- en/of nabepalingen. Voor wat betreft substantieven, beperken we ons tot de behandeling van voorbepalingen. Het gebruik van nabepalingen, met name prepositionele bepalingen, is niet wezenlijk anders dan in het Frans. Relatieve bijzinnen worden behandeld in 2.2.1.4. Pronominale NCs hebben enkel nabepalingen. Hierop zijn echter wel beperkingen.

7.3.1 Soorten voorbepalingen bij substantieven

Vooraleer bij voorbepalingen zijn verschillen met het Frans te signaleren. We onderscheiden bijvoeglijk gebruikte pronomina (vragende pronomina, demonstratieven, possessieven, universele kwantoren), hoeveelheidsaanduiders en adjectieven. Bij elke categorie vinden we ook een geëigend vragend woord, dat meteen de basis vormt voor deze indeling: bijvoeglijk gebruikte pronomina antwoorden op de vraag *welk(e)*, hoeveelheidsaanduiders op de vraag *hoeveel* en adjectieven op de vraag *wat voor*.

Vooraleer we op die drie types en hun eventuele subtypes ingaan, noteren we dat lidwoorden niet als voorbepalingen gelden. Substantieven met alleen een lidwoord (of helemaal geen lidwoord) antwoorden immers op geen van bovenstaande vragen.

Welke/Hoeveel/Wat voor dassen neemt u mee? *(De) dassen.
Quelles/Combien de/Quel genre de cravates allez-vous emporter? *Les/*Des cravates.

Ondanks deze verschillen is het handig om daarnaast ook de term *determinator* te hanteren als overkoepelende term voor lidwoorden, bijvoeglijke pronomina en genitieven (*Jans boek*), bij voorbeeld voor de beschrijving van congruentieverschijnselen (→ 7.3.4). De term *determinator* komt ongeveer overeen met de Franse term *déterminant* (die evenwel geen genitieven omvat).

7.3.1.1 Bijvoeglijk gebruikte pronomina (en genitieven)

a) Vragende pronomina

Het vragend pronomen *welk(e)* ('quel(le)(s)') vraagt naar de identiteit van een referent.

Welke dassen neemt u mee?
Quelles cravates allez-vous emporter?
Welk glas kiest u?
Quel verre choisissez-vous?

De vragende possessieven *wiens*, *wie z'n*, *wier*, *wie d'r*, *wie hun* vragen naar de bezitter van een of andere entiteit (→ c) Possessieven).

Naast de vragende, onderscheiden we nog vier andere subklassen van bijvoeglijke pronomina:

b) Demonstratieven

Bijvoeglijk gebruikte demonstratieven (aanwijzende pronomina) hebben dezelfde vorm als zelfstandige (→ 7.2.3):

Ik neem *deze* dassen mee. (welke?)
J'emporte ces cravates-*ci*.
Ik neem *die* dassen mee. (welke?)
J'emporte ces cravates(-*là*).

Ter versterking kan men een locatief adverbium achter het substantief plaatsen:

Die muur *hier/daar/ginder* gaat omvallen.
Ce mur va s'effondrer.
Deze hond *hier* (**daar*) is ziek.
Ce chien est malade.

Opmerking

In tegenstelling met het Frans (-*ci*, -*là*) zijn de toevoegingen *hier*, *daar*, *ginder* niet contrastief.

c) Possessieven

Possessieven (possessieve pronomina, ook: bezittelijke pronomina) antwoorden niet alleen op de vraag *welk(e)*, maar meer speciaal ook op de vragende possessieven of possessieve uitdrukkingen *wiens*, *wie z'n*, *wier*, *wie d'r*, *wie hun*, *van wie* ('de qui'). *Wiens* en vooral *wier* raken verouderd; *wie z'n*, *wie d'r*, *wie hun* zijn daarentegen spreektaalige vormen. De omschrijving met de prepositie *van* is de meest gangbare, neutrale vorm geworden. Vergelijk:

Wiens/Wie z'n vader is dat? Dat is **zijn** vader.
De qui est-il le père? C'est son père à lui.
Van wie is dat de vader? Dat is **zijn** vader.
De qui est-il le père? C'est son père à lui.

Bovenstaande vormen komen ook voor als bijvoeglijk relatief pronomen:

De jongen *wiens* vader gestorven is, gaat niet met ons mee.
Le garçon dont le père est décédé ne nous accompagne pas.
De jongen *van wie* de vader gestorven is, gaat niet met ons mee.
Le garçon dont le père est décédé ne nous accompagne pas.

De vragende en relatieve vormen *wiens* (formeel) en *wie z'n* verwijzen naar een mannelijke of een neutrale 'bezitter', *wier* naar een vrouwelijke of een meervoudige bezitter, *wie d'r* naar

een vrouwelijke, *wie hun* naar een meervoudige bezitter. De omschrijving met *van wie* lijkt echter het meest courant en benadert overigens de Franse constructie.

Wiens/Wie z'n papieren zijn dat?
Van wie zijn die papieren?
À qui sont ces papiers?

Een gelijksoortige situatie valt waar te nemen wanneer de bezitter expliciet wordt aangeduid. Dat kan dus op drie manieren:

- een genitief-*s* kan in de schrijftaal aan een enkelvoudig animaat substantief zonder determinator worden gehecht. Het betreft dan ook vooral eigennamen. Het is echter toch ook mogelijk om NCs te hebben met een possessieve determinator vooraan, zoals *mijn moeders werk* ('le travail de ma mère').
- de possessiva *z'n/d'r/hun* kunnen in de spreektaal aan een animate NC worden gehecht;
- de omschrijvingen met *van* zijn neutraal en bij alle soorten NCs mogelijk.

Jans/Jan z'n/auto, de auto van Jan
la voiture de Jean
Ans/An d'r/auto, de auto van An
la voiture d'Anne
moeders werk/moeder d'r werk/het werk van moeder
le travail de ma mère
*de boers akker/de boer z'n akker/de akker van de boer
le champ du laboureur
*de tafels poten/*de tafel z'n poten/de poten van de tafel
les pieds de la table
*de kinderens spel /de kinderen hun spel/het spel van de kinderen
le jeu des enfants

Opmerking

De -s-genitief vindt men ook nog in vaste uitdrukkingen en spreekwoorden:

- op vaders kap [leven]* ('[vivre] aux crochets de son père'); *van moeders zijde* ('du côté de la mère')
- Allemans werk is niemands werk.
Le travail de tout le monde est le travail de personne.

Als niet-vragende possessieve pronomina die een antwoord vormen op de vragende, onderscheiden we:

mijn/m'n ('mon, ma'), *jouw/je* ('ton, ta'), *uw* ('votre'), *zijn/z'n* ('son, sa'), *haar/d'r* ('son, sa'), *zijn/z'n* ('son, sa'), *ons/onze* ('notre'), *jullie/je* ('votre'), *uw* ('votre'), *hun* ('leur').

Zoals hier blijkt, kennen enkelvoudige possessieven, alsook de tweede persoon meervoud, clitische vormen, in tegenstelling tot het Frans. De niet-clitische vormen kunnen beklemtoond worden. Beklemtoonde possessieven vertaalt het Frans met een toevoeging aan het nominale element: *à lui, à elle, à eux, à elles* (vergelijk *Dat is zijn vader* ('C'est son père à lui')). In het Nederlands is zo'n toevoeging niet mogelijk: **Dat is de/zijn vader van/aan hem*. ('C'est son père à lui (*de lui)').

Beide talen verschillen daarenboven nog op een paar andere punten.

1. In het Nederlands blijven possessieven qua genus en numerus onveranderd ten opzichte van het begeleidende substantief. Uitzondering is het pronomen *ons* ('notre'): de vorm *ons* wordt gebruikt bij een onzijdig enkelvoudig substantief; voor het overige verschijnt de vorm *onze* (→ 7.3.4. voor de congruentie voorbepaling – substantief):

ons kind ('notre enfant'), *onze vriend/vriendin/vrienden* ('notre ami/amié/nos amis')

2. Het Nederlandse possessief van de derde persoon enkelvoud daarentegen, verwijst expliciet naar het genus van de *bezitter* (en dus niet naar het genus van het nominale hoofd van de constituent zoals in het Frans), vergelijk:

Heb je *Pierre* gezien? *Zijn* vrouw is vertrokken.
As-tu vu Pierre? Sa femme est partie.
Heb je *Marie* gezien? *Haar* man is vertrokken.
As-tu vu Marie? Son mari est parti.

Zowel in het Frans als in het Nederlands komen de derdepersoonspronomen wel in numerus overeen met de NC die de bezitter aangeeft.

Waar is *de jongen*? *Zijn* spullen liggen hier nog.
Où est le garçon? Ses affaires sont toujours ici.
Waar zijn *de jongens*? *Hun* spullen liggen hier nog.
Où sont les garçons? Leurs affaires sont toujours ici.

Het Nederlands gebruikt systematisch possessieven voor zogenaamd *onvervreemdbaar bezit* ('possession inaliénable'), zoals lichaamsdelen, in tegenstelling tot het Frans, vergelijk

Ze heeft *haar* handen niet gewassen.
Elle ne s'est pas lavé les mains.
*Ze heeft zich de handen niet gewassen.

Bij figuurlijk gebruik en in vaste uitdrukkingen daarentegen is een wending met lidwoord gecombineerd met reflexief of persoonlijk pronomen de regel:

Hij rukte zich *de* haren uit het hoofd.
Il s'est arraché les cheveux.
Hij tikte haar op *de* vingers.
Il lui a tapé sur les doigts.

d) Universele kwantoren: *al de, al(le), allebei de, (de) beide; ieder(e), elk(e)* antwoorden op de vraag *welk(e)?*.

al het geld (welk?)
tout l'argent
al de/alle dassen (welke?)
toutes les cravates
(de) beide dassen
les deux cravates
Allebei de dassen zijn mooi.
Les cravates sont belles toutes les deux.

Zoals de vorm suggereert, heeft *allebei de* de sterke betekenis ('zowel de ene als de andere') en kan het bijvoorbeeld niet optreden in reciproke constructies, in tegenstelling met (*de beide*, vergelijk

(*De beide* mannen hebben *elkaar* geslagen.
Les deux hommes ont échangé des coups.
**Allebei* de mannen hebben *elkaar* geslagen.
*Les hommes ont échangé des coups tous les deux.

De verbogen vorm *alle* komt zonder lidwoord voor, in generisch zowel als niet-generisch gebruik; met *al de* is er geen generische lezing vanwege de aanwezigheid van het lidwoord.

alle (intelligente) mensen ('tous les gens (intelligents)'), *alle (grote) bomen* ('tous les (grands) arbres'), *alle vuilnis* ('toutes les immondices')
Alle (*Al de) mensen zijn sterfelijk.
Tous les êtres humains sont mortels.

Bij de verbogen vorm *alle* kan het lidwoord toch behouden blijven als een hoofdtelwoord wordt ingelast. Dat nestelt zich dan tussen de vorm *alle* en dit lidwoord. Deze positie van het telwoord is ook mogelijk met andere determinatoren. Gewoonlijk betreft het alleen lagere getallen.

Alle drie de/die meisjes waren moe.
Les/Ces trois filles étaient toutes les trois fatiguées.
Allebei de/deze jongens liepen weg.
Les/Ces deux garçons se sont sauvés tous les deux.
Alle duizend schapen werden geschoren.
Les mille moutons ont tous été tondus.

Ieder(e) en *elk(e)* komen, net als het Franse *chaque*, alleen met enkelvoudige telbare substantieven voor.

iedere/elke avond
chaque soir

Opmerkingen

1. Het Nederlands kent bij enkelvoudige telbare substantieven alleen *ieder(e)* of *elk(e)* waar het Frans onderscheidt tussen *tout* en *chaque*, zoals in:

Iedere/Elke burger wordt geacht de wet te kennen.
Tout citoyen est censé connaître la loi.
Iedere/Elke deelnemer heeft een T-shirt gekregen.
Chaque participant a reçu un T-shirt.

2. Wendingen als *tous les trois jours* vertaalt het Nederlands met de prepositie *om* + *definiert lidwoord*, bijvoorbeeld *om de drie dagen*. Een enkelvoud kan hier ook: *om de andere dag* (= *om de twee dagen*; 'tous les deux jours'); *om het kwartier* ('tous les quarts d'heure').

7.3.1.2 Hoeveelheidsaanduiders

Als antwoord op de vragende hoeveelheidsaanduiders *hoeveel?* treffen we behalve hoofdtelwoorden ook andere hoeveelheidsaanduidende woorden of uitdrukkingen aan met een vagere betekenis zoals: *(te) veel, (te) weinig, enkele, enige, verschillende, verscheidene, talrijke, wat, heel wat, vrij wat, nogal wat, een beetje, genoeg.*

Hoeveel kamers telt dit huis? Heel wat/veel/wenig/drie, vier enz. slaapkamers en een woonkamer.

Combien de pièces y a-t-il dans cette maison? Bien des/beaucoup de/peu de/trois, quatre enz. chambres et un living.

Voor mogelijke congruentie van deze hoeveelheidsaanduiders met het substantief, zie 7.3.4.2.

In combinatie met een NC kan het woord *genoeg* ('assez de') zowel voor als na de NC optreden:

genoeg (slechte) boeken/(slechte) boeken genoeg
assez de (mauvais) livres

Hoeveelheidsaanduiders hebben wel eens de structuur van NCs: *een stapel, een massa, een heleboel, een miljoen.* In tegenstelling tot het Frans wordt dan echter geen prepositie ingelast. Deze NCs kan men nog verder indelen, naargelang de mate waarin ze als volwaardige NCs fungeren.

a) Een eerste categorie heeft de grootste mogelijkheden doordat ook een aanduiding met een getal kan voorkomen. Bij zo'n getalsaanduiding blijft het hoofd van de NC dikwijls onveranderd als het een exacte hoeveelheid of maat betreft (bijvoorbeeld *twee kilo*).

een stapel boeken
une pile de livres
drie stapels boeken
trois piles de livres
stapels boeken
des tas de livres (veel boeken)
een hoop geld
un tas d'argent
hopen geld
des tas d'argent
een mand appels
un panier de pommes
twee manden appels
deux paniers de pommes
een/twee miljard frank
un/deux milliard(s) de francs
een/twee miljoen mensen
un/deux million(s) de gens
het miljoen mensen dat daar stond(en)
le million de personnes qui se trouvaient là

verscheidene miljarden mensen
plusieurs milliards de gens
miljarden mensen
des milliards de gens
een/twee kilo druiven
un/deux kilo(s) de raisins
de twee kilo druiven die daar lag(en)
les deux kilos de raisins qui se trouvaient là
verscheidene kilo's druiven
plusieurs kilos de raisins
kilo's druiven
des kilos de raisins

b) In andere gevallen is enkel nog een meervoud mogelijk en een versterkend adjectief, wat aangeeft dat het NC-karakter afneemt.

een/die massa jongeren
une/cette masse de jeunes
hele (*tien) massa's jongeren
des masses de jeunes
een aantal kikkers
un certain nombre de grenouilles
hele (*honderd) aantallen kikkers
des masses de grenouilles
een hoeveelheid munten
une certaine quantité de pièces de monnaie
enorme (*vijftig) hoeveelheden munten
d'énormes quantités de pièces de monnaie

c) Sommige van deze NCs zijn helemaal onveranderlijk (cf. *veel*, *weinig*).

een heleboel mensen
un tas de gens
*twee heleboelen
een beetje geduld
un peu de patience

Opmerkingen

1. *Een* en *zo'n* worden vóór een hoofdtelwoord geplaatst om de betekenis 'ongeveer' uit te drukken; het element *-tal* ('-aine') kan aan het telwoord worden toegevoegd:

Ik heb *een* veertig(tal) boeken.
J'ai une quarantaine de livres.
Ze schreef *zo'n* vijftig(tal) artikels.
Elle a écrit une cinquantaine d'articles.

2. *Een* staat soms ook vóór een meervoudig substantief om verbazing over de grote hoeveelheid aan te geven:

(*Een*) boeken dat er zijn!
Que de livres!

3. Bij data kan het Nederlands een rangtelwoord gebruiken, terwijl het Frans een hoofdtelwoord vraagt:

Ik zal hem de *tiende* mei/op tien mei ontmoeten.
(Je le rencontreras) le *dix* mai.

Keizers en koningen worden in het Nederlands normaal met rangtelwoorden genummerd. In de schrijftaal zijn hoofdtelwoorden ook mogelijk:

Lodewijk de Veertiende/Veertien
Louis XIV

7.3.1.3 Adjectieven

Als antwoord op het vragend adjectief *wat voor (een)* vinden we karakteriserende en relationele adjectieven.

a) Karakteriserende adjectieven

- a. *Wat voor* een man is dat?
C'est quel genre d'homme?
- b. een heel harde man
un homme très dur
- a. *Wat voor* bloemen zijn dat?
C'est quel genre de fleurs?
- b. mooie bloemen
de jolies fleurs
- c. kleine bloemen
de petites fleurs
- d. gele bloemen
des fleurs jaunes
- e. plastic bloemen
des fleurs en plastic
- f. Hollandse bloemen
des fleurs hollandaises

b) Relationele adjectieven

Wat voor een ingenieur was zij ook weer? Een industrieel ingenieur.
Quel genre d'ingénieur est-ce qu'elle était encore? Un ingénieur industriel.

Daarnaast kent het Nederlands (net als het Frans) een aantal zogenaamd pro-adjectieven. Pro-adjectieven zijn een soort pronomina die antwoorden op de vraag *wat voor?*, bijvoorbeeld *zo'n* en *zulk(e)*. Hiermee kan men wijzen of in het discours terugwijzen naar een bepaalde soort. Het pro-adjectief *zo'n* staat enkel bij telbare enkelvoud (d.i. waar het lidwoord *een/'n* mogelijk is); in andere gevallen wordt *zulk(e)* gebruikt. Geen van beide vormen kan een lidwoord voor zich krijgen (**de zo'n*, **de zulke*). Bijvoorbeeld

Ze heeft *zo'n* auto al gezien.
Elle a déjà vu une telle voiture.
Hij kan *zulke* geneesmiddelen niet verdragen.
Il ne supporte pas de tels médicaments.

Lust jij dat? Nee, *zulk* bier lust ik niet.
Tu aimes cela? Non, je n'aime pas ce genre de bière.

Het pro-adjectief *dergelijk(e)* betekent hetzelfde als *zo'n/zulk(e)*, maar behoort veeleer tot de schrijftaal. Bij telbare enkelvoudigen wordt *een* (nooit *de*, *het*) voorgevoegd, elders niet.

Ze had een *dergelijke* fout niet moeten maken!
Elle n'aurait pas dû faire une faute pareille!
Dergelijke mensen zijn onuitstaanbaar.
Des gens pareils sont insupportables.
Dergelijk gedrag hoort niet.
Une pareille conduite ne sied pas.

De pro-adjectivische vaste verbinding *van die/van dat* heeft, net als haar Frans equivalent, *de ce(s)* een expressieve functie, staat bij niet-telbare soortnamen (enkelvoudige of meervoudige) en is niet beklemtoonbaar. Ze verwijst evenmin terug naar het vorige discours. Meestal gaat een NC ingeleid door *van die/van dat* vergezeld van een bepaling.

Er zijn *van die* mensen die denken dat ze alles weten.
Il y a de ces gens qui pensent qu'ils savent tout.
Er ligt nog *van die* lekkere kaas in de koelkast.
Il y a encore de ce bon fromage au frigo.
Heb jij soms niet *van dat* brood zonder zout?
Tu n'aurais pas de ce pain sans sel?

In de categorie pro-adjectieven kan men ook vage aanduidingen plaatsen als *allerlei*, *allerhande* ('toutes sortes de'), die onveranderd blijven.

Er waren *allerlei/allerhande* kostbaarheden te bewonderen.
On pouvait y admirer toutes sortes d'objets précieux.
Er lag *allerlei/allerhande* vuiligheid.
Il s'y trouvait toutes sortes d'immondices.

7.3.2 Nabepalingen bij pronomina

Zoals in het Frans, combineren pronomina normaal niet met voorbepalingen. Sommige kunnen echter wel gevolgd worden door een nabepaling.

De pronomina (*n*)*iemand*, (*n*)*iets*, *die/dat* (echter niet: *deze/dit*) kunnen allerlei restrictieve nabepalingen krijgen. Toch zijn er beperkingen, vergelijk

iets moeilijks (inanimaat)
quelque chose de difficile
*iemand eerlijk(s) (animaat)
quelqu'un d'honnête
iemand met veel moed
quelqu'un avec beaucoup de courage
niets van die aard
rien de la sorte
die van hiernaast
celui/celle d'à côté
die met de hoed

celui/celle avec le chapeau

Met relatieve zinnen hebben we de volgende zes mogelijkheden.

a) Het zogenaamd bepalingaankondigende *degene* ('celui qui') dient uitsluitend om relatieve zinnen in te leiden. Het doet vrij formeel aan.

Degene die zo iets zegt, is niet goed snik.

Celui qui dit une chose pareille n'est pas bien malin.

Degenen onder u die gewone schoenen dragen, mogen niet met ons mee.

Ceux d'entre vous qui portent des chaussures ordinaires ne peuvent pas nous accompagner.

b) Een andere mogelijkheid is het gebruik van *die* als antecedent. Het pronomen *die* wordt in de spreektaal gevolgd door het gelijkkluidende relativum *die*. In de schrijftaal wordt een opeenvolging van *die die* vermeden en schrijven we *die welke*, vergelijk

De stoelen die hier staan, houden we; *die die* daar staan, moeten weg.

Les chaises qui se trouvent ici, on les garde; *celles qui* se trouvent là-bas doivent être enlevées.

Die welke niet gewapend zijn, worden gespaard.

Ceux qui ne sont pas armés seront épargnés.

c) Na de onzijdige pronomina *dat* en (*n*)*iets* kan alleen *wat* als relativum volgen.

Dat wat niet gezond is, moet vermeden worden.

Ce qui n'est pas sain doit être évité.

Dit is *iets wat* niet klopt.

Ceci est quelque chose qui ne va pas.

d) *Wie* en *wat* kunnen voorkomen met *ingesloten antecedent*, d.i. een fonetisch niet gerealiseerd antecedent, dat als het ware opgesloten zit in het relativum. Dit gebruik is zeer frequent in het Nederlands, in tegenstelling tot het Frans, waarin enkel *qui* voorkomt (voor personen), en dit louter in zeer formeel taalgebruik, meestal in spreuken. Het Frans expliciteert normaliter het antecedent en zegt dus *celui qui*, *ce qui* enz. (→ 4.1.1.2)

Wie niet op tijd komt, wordt gestraft.

Celui/Celle qui ne vient pas à temps, sera puni(e).

Wat niet gezond is, moet vermeden worden.

Ce qui n'est pas sain doit être évité.

e) De niet-clitische persoonlijke pronomina van de derde persoon kunnen in formele taal in een meestal generische betekenis verbonden worden met een restrictieve relatieve zin; de referent is steeds een persoon; dit gebruik komt overeen met het formele gebruik van *qui* met ingesloten antecedent:

Hij die het zwaard hanteert, zal door het zwaard vergaan.

Qui utilise le glaive périra par le glaive.

f) De pronomina van de eerste en de tweede persoon combineren wel eens met een niet-restrictieve relatieve zin:

En ik *die dacht dat het in orde was!*

Et moi qui pensais que c'était en ordre!

Jij *die nooit liegt*, waarom lieg je nu!?
Toi qui ne mens jamais, pourquoi mens-tu maintenant!?

7.3.3 Onderlinge volgorde van voorbepalingen bij substantieven

In het Nederlands gaan de hierboven beschreven bijvoeglijke bepalingen aan het substantief vooraf. Hier geldt dus de regel *modificeerder vóór hoofd*. Daarenboven volgt het Nederlands hier een haast taaluniversele volgorde van de modificeerders onderling, die herinnert aan het inherentieprincipe bij werkwoorden (→ 1.1.1-2). Het principe is dat hoe nauwer de semantische band met het substantief is, des te dichterbij de bepaling bij dit substantief staat. Dit houdt meer concreet in dat karakteriserende adjectieven, die een kwaliteit van de referent van het substantief beschrijven, het dichtst bij dit substantief staan, terwijl hoeveelheidsaanduiders, die niets over de aard van de referent in kwestie zeggen, wat verder af staan. Het verst af worden determinatoren (lidwoorden of bijvoeglijke pronomina) geplaatst omdat ze er de referent alleen maar ‘uitpikken’ in het discours. Vergelijk: *die vijf kleine poppetjes*. In het Frans staan slechts determinatoren, hoeveelheidsaanduiders en sommige (karakteriserende) adjectieven altijd voor het substantief; andere bepalingen (onder andere adjectieven) staan er meestal achter.

Bij vooraanplaatsing zien we grosso modo dezelfde schikking in beide talen. De achteraan geplaatste bepalingen in het Frans vertonen een spiegelbeeld van de Nederlandse volgorde, aangezien de meest inherente dichtbij het substantief aanleunen:

die talrijke kleine rode poppetjes
ces nombreuses petites poupées rouges
rode Japanse poppetjes
des poupées japonaises rouges

Zoals het voorbeeld van de poppetjes suggereert, vertonen adjectieven onderling nog een verdere volgorde, gebaseerd op hetzelfde inherentieprincipe. Dit zegt dat adjectieven die de substantie of de herkomst van de referent aangeven, het dichtst bij het substantief aanleunen. Vóór deze adjectieven staan de vorm- en kleuradjectieven, aangezien ze een minder essentiële eigenschap aangeven. Bijvoorbeeld:

een *ronde* houten plank
une planche ronde en bois
rode houten Japanse poppen/*rode* Japanse houten poppen
des poupées japonaises rouges en bois

Nog verder af staan de typisch relatieve adjectieven, zoals *groot* en *klein*, waarbij het relatief is wat groot en wat klein is: een grote muis is kleiner dan een kleine olifant, vandaar:

grote rode poppen
de grandes poupées rouges

Tot nu toe hebben we nog steeds objectieve eigenschappen. Adjectieven die subjectieve eigenschappen aanduiden, zijn nog verder verwijderd van het substantief:

mooie grote poppen
de jolies grandes poupées

De kwantor *al* staat vóór de determinator, net als het woord *heel*:

al de meisjes ('toutes les filles'), *al onze stoelen* ('toutes nos chaises')
heel de wereld/de hele wereld ('le monde entier')

Opmerking

Het Nederlands maakt in tegenstelling tot het Frans een verschil tussen sequenties als *de eerste drie* en *de drie eerste*. Vergelijk de zinnen (ANS, 832):

De eerste drie kinderen (kregen een prijs.)
De drie eerste kinderen (kregen een prijs.)
Les trois premiers enfants (ont reçu un prix.)

In de eerste zin gaat het om een groep kinderen, waarvan de nummers een, twee en drie een prijs kregen. In de tweede zin betreft het daarentegen drie groepen kinderen waarvan telkens het eerste kind uit de reeks een prijs kreeg. Toch wordt de tweede zin wel eens gebruikt in de betekenis van de eerste zin.

7.3.4 Congruentie tussen substantief en voorbepaling

Bij combinatie met substantieven vertonen de verschillende soorten voorbepalingen een verschillend congruentiegedrag.

7.3.4.1 Bijvoeglijke pronomina

Naargelang van het numerus hebben bijvoeglijke pronomina vaak speciale in het woordenboek te consulteren vormen. We vermelden hier de demonstratieven *die/dat* ('ce/cet/cette (...-là)') en *deze/dit* ('ce/cet/cette...-ci'). *Dat* en *dit* treden op in het onzijdig enkelvoud, *die* en *deze* in andere gevallen, ook in het meervoud. Iets dergelijks geldt voor het possessief *ons/onze*: alleen in het onzijdig enkelvoud komt *ons* voor (→ 7.3.1.1). Andere possessieven (en a fortiori genitieven) blijven steeds onveranderd, behalve in staande uitdrukkingen zoals *Mijne Heren* ('Messieurs'), *Hare Majesteit* ('Sa Majesté'). *Welk(e)* en *sommige* gedragen zich zoals adjectieven (→ 7.3.4.3).

7.3.4.2 Hoeveelheidsaanduiders

In combinatie met de substantieven die ze bepalen, blijven hoofdtelwoorden (*een, twee, drie...*) en rangtelwoorden (in bijvoeglijk gebruik steeds met *-e*: *eerste, tweede, derde...*), alsook het vragend telwoord *hoeveel* en het onbepaalde telwoord *wat* onveranderd.

twee/drie mensen
deux/trois personnes
het eerste kind/de eerste kinderen
le premier enfant/les premiers enfants
Het eerste kind is altijd welkom.
Le premier enfant est toujours le bienvenu.
Hoeveel gewonden waren er?
Combien de blessés y avait-il?
Daar staan wat/heel wat huizen.
Il se trouve là quelques/beaucoup de maisons.

Hoeveelheidsaanduiders zoals *enkel(e)*, *enig(e)*, *talrijk(e)* gedragen zich in de regel als adjectieven (→ 7.3.4.3). In het meervoud komen *veel* en *weinig* in minder formele taal ook onverbogen voor, althans als er geen lidwoord of pronomen aan voorafgaat.

vele/veel mensen
beaucoup de gens
weinig(e) dingen
peu de choses
de vele mensen die er waren...
les nombreuses personnes qui étaient là...
de weinige dingen die te koop waren...
les quelques choses qui étaient en vente...

Bij niet-telbare substantieven blijven *veel* en *weinig* onverbogen, althans weer als er geen lidwoord of pronomen aan voorafgaat.

veel zorgen
beaucoup de soucis
de vele zorgen die jij hebt...
les nombreux soucis que tu as...
weinig hersens
peu de cervelle

7.3.4.3 Adjectieven

Adjectieven vertonen een vrij ingewikkeld congruentiepatroon. Voor pro-adjectieven (*dergelijk*, *zulk* ...) verwijzen we naar bovenstaande paragrafen (→ 7.3.1.3). Voor de andere geven we hier de hoofdregels (voor voorbeeldzinnen en voor details, zie ANS 1997: 400-412).

Globaal mag men stellen dat adjectieven in bijvoeglijk gebruik verbogen worden. Er zijn hierop echter een aantal afwijkingen die beantwoorden aan bepaalde veralgemeenbare principes.

a) Adjectieven blijven onveranderd in drie gevallen, bepaald door het type adjectief.

1. Adjectieven eindigend op een klinker die niet het woordaccent draagt. Hierbij moeten ook de adjectieven eindigend op *-en* (met doffe *e*) gerekend worden, aangezien de eind-*n* hier normaal niet (meer) wordt uitgesproken en het betreffende adjectief in de uitspraak dus op een (onbeklemtoonde) klinker eindigt:

een lila zakdoek ('un mouchoir lila'), *een sexy kerel* ('un type sexy'), *prima messen* ('des couteaux excellents'), *dito problemen* ('des problèmes analogues');
verboden boeken ('des livres interdits'), *aanbevolen prijzen* ('des prix recommandés'), *je eigen leven* ('ta propre vie');
maar: *naë bloedverwanten* ('des parents proches'), *een weeë smaak* ('un goût fade'), *een cruë opmerking* ('une remarque crue'), *dat moeë gevoel* ('ce sentiment de fatigue'), *een continuë massa* ('une masse continue')

Opmerking

Het woord *privé-terrein* is als samenstelling te beschouwen.

2. Stofadjectieven

gouden pennen ('des plumes en or'), *een ijzeren staaf* ('une barre en fer'), *ijzeren staven* ('des barres en fer'), *een formica plaat* ('une plaque en formica'); *plastic borden* ('des assiettes en plastic'), *aluminium ramen* ('des vitres en aluminium'), *de nylon regenjas* ('l'imperméable en nylon'), *rubber(en) handschoenen* ('des gants en caoutchouc')

3. Adjectieven afgeleid met het suffix *-er* (te onderscheiden van de comparatief-*er*). We vinden hier vooral afleidingen van geografische namen.

Edammer kaas ('du fromage d'Edam'), *de Groninger bevolking* ('la population de Groningue'), *mijn rechter oorlelletje* ('le lobe de mon oreille droite'), *mijn linker buurman* ('mon voisin de gauche')
maar: *betere kaas* ('du meilleur fromage')

b) Bij andere adjectieven is er een verdeling: in sommige types NCs blijven de adjectieven in principe onveranderd; in andere NCs krijgen ze de uitgang *-e*.

1. Adjectieven krijgen in combinatie met meervoudige substantieven, alsook bij enkelvoudige *de*-woorden (mannelijke of vrouwelijke substantieven, echter met uitzondering van de gevallen vermeld onder c)) de uitgang *-e*:

de/die lieve mannen/vrouwen/kinderen
les/ces hommes/femmes/enfants gentil(le)s
lieve mannen/vrouwen/kinderen
des/les hommes/femmes/enfants gentil(le)s
de goede chauffeur, de moeilijke oefening
le bon chauffeur, l'exercice difficile
een lieve man, een lieve vrouw
un homme gentil, une femme gentille
lieve vriend!
cher ami!

2. Bij *onzijdige enkelvoudige* substantieven krijgen de begeleidende adjectieven in bepaalde gevallen geen uitgang, in andere gevallen de uitgang *-e*. De functie van de betreffende NC lijkt hierbij een relevante factor.

- De begeleidende adjectieven blijven onveranderd wanneer het gaat om NCs ingeleid door een indefiniete of een generische determinator (die typischerwijze niet identificeren). Dat is het geval als het gaat om de negatie *geen*, het lidwoord *een* en verwante woordjes: *een*, *zo'n*, *wat (voor) een*, *zulk een*, alsook bij de determinatoren *enig*, *menig*, *zeker*, *welk dan ook*:

een lief klein kind
un gentil petit enfant
een (enkel) knap meisje
une (seule) fille intelligente
zo'n mooi boek!
quel beau livre!
menig lastig kind

plusieurs enfants difficiles
Ze wou wonen in welk huis dan ook.
Elle voulait habiter dans n'importe quelle maison.

Het begeleidend adjectief heeft evenmin een uitgang bij niet-telbare soortnamen zonder determinator, aangezien deze normaal evenmin identificeren:

Heb je reeds vloeibaar metaal gezien? (indefinit)
As-tu déjà vu du métal liquide?
Vloeibaar metaal is heel heet. (generisch)
Le métal liquide est très chaud.

- Bij NCs met andere determinatoren is de situatie zo dat de begeleidende adjectieven *-e* krijgen wanneer het gaat om NCs ingeleid door een definitieve determinator (die typischerwijze identificeert). Dat is het geval in verbindingen met het lidwoord *het* en met demonstratieven (*dit, dat*), possessieven (*mijn, jouw* enz.) en genitieven (*Jans, Maries* enz.):

het grote huis ('la grande maison'), *dit lekkere bier* ('cette bière délicieuse'), *dat jonge schaap* ('ce jeune mouton'), *mijn sterke paard* ('mon cheval fort'), *Jans lieve dochtertje* ('la gentille fille de Jean')

- Het onderscheid kunnen we voorts illustreren aan de hand van minimaal verschillende paren zonder determinator in krantenkoppen en paren met het vragend pronomen *welk(e)*. Minimaal verschillende paren krijgen we bijvoorbeeld bij determinatorloze NCs in krantenkoppen. Is zo'n NC definitief gebruikt, dan wordt aan het adjectief de uitgang *-e* toegevoegd. In dat geval zou *het* voorgevoegd kunnen worden.

(Het) nieuwe stadhuis eindelijk klaar.
Le nouvel hôtel de ville enfin prêt.
(Het) Amsterdamse politiekorps te zwaar belast.
La police d'Amsterdam débordée.

Is in zo'n krantenkop de NC indefinitief gebruikt, dan wordt aan het adjectief geen uitgang toegevoegd. In dat geval zou *een* voorgevoegd kunnen worden.

(Een) gehandicapt kind te vondeling gelegd.
(Un) enfant handicapé exposé.

Een ander minimaal verschillend paar vormen NCs met het vragend pronomen *welk*. Bij een identificerend gebruik van het vragend pronomen *welk* heeft het begeleidend adjectief de uitgang *-e*. Dit komt neer op een partitieve lezing, zoals men kan merken aan de vertaling met *lequel* (en niet *quel*) in het Frans.

Welk zieke kind is boven?
Lequel des enfants malades est en haut?

Bij een niet-identificerend gebruik van het vragend pronomen *welk* heeft het begeleidend adjectief geen uitgang.

Welk ziek kind kun je in bed houden?!
Quel enfant malade peut-on garder au lit?!

De universele kwantoren *alle*, *elk* en *ieder* (die meestal niet identificeren) verschijnen als determinator bij onzijdige enkelvoudige substantieven steeds in deze vorm, dus zonder toevoeging van *-e*.

alle vloeibaar metaal
tout métal liquide
ieder/elk mooi plaatje
chaque belle image

3. Bij *de*-woorden fungeert een gelijksoortig systeem als bij *het*-woorden, maar bij een veel beperktere groep adjectieven en substantieven.

Een karakteriserend adjectief of een van een geografische naam afgeleid adjectief op *-s/-isch* bij het woord *man* of *persoon* of bij een mannelijke of (soms) vrouwelijke persoonsnaam die een beroep of functie aanduidt, kan in niet-identificerend gebruik in het enkelvoud zonder uitgang blijven, vooral in geschreven taal, vergelijk

een beroemd(e) schrijver ('un écrivain célèbre'), *een uitmuntend(e) dirigent* ('un chef d'orchestre excellent'), *een Turks(e) edelman* ('un gentilhomme turc'), *een Frans(e) filosoof* ('un philosophe français'), *een voortreffelijk(e) spreekster* ('une excellente conférencière'), *een vlot(te) typiste* ('une dactylo rapide'), *een Zweeds(e) schrijfster* ('une écrivaine suédoise')

Als de determinator verbuigbaar is, gaan determinator en adjectief hand in hand: beide hebben ofwel een uitgang ofwel geen uitgang:

menig Belgisch zakenman/menige Belgische zakenman ('maint homme d'affaires belge'), *ieder groot toneelspeelster/iedere grote toneelspeelster* ('chaque grande actrice')

Soms treedt een verschil in betekenis op naargelang men de verbogen of de onverbogen vorm van het adjectief gebruikt:

een grote man (van gestalte) ('un homme grand') vs. *(een) groot man (beroemd)* ('un grand homme')

een knappe pianist (knap van uiterlijk) ('un beau pianiste') vs. *een knap pianist (speelt knap piano)* ('un bon pianiste')

Opmerkingen

1. Een aantal aan het Frans ontleende adjectieven zoals *bête*, *frêle*, *louche* schikken zich in de uitspraak naar de bovenstaande regels: ze worden dus niet met een doffe *e* uitgesproken bij enkelvoudige onzijdige niet-identificerende substantieven, ook al worden ze op het einde met een *e* geschreven: *een frêle meisje*.

2. Bij onzijdige enkelvoudige substantieven ingeleid door een determinator komen adjectieven die eindigen op een syllabe met doffe *-e*, ook in definitief gebruik steeds vaker zonder uitgang voor:

dat verschrikkelijk(e) werk!
ce terrible boulot!
het komend(e) millennium
le prochain millénaire

Dit gebruik komt ook in het meervoud of bij *de*-woorden voor, als het adjectief in de comparatief staat:

gedetailleerder(e) beschrijvingen ('des descriptions plus détaillées'), *een voorzichtiger(e) formulering* ('une formulation plus prudente')

3. In vaste verbindingen, waarbij adjectief en substantief als een eenheid worden ervaren, blijft het adjectief meestal onverbogen, althans in het enkelvoud. Het betreft hier vooral officieel taalgebruik. Dit komt zowel bij *het*-woorden als bij *de*-woorden voor. Bij *de*-woorden valt ook in het meervoud de uitgang vaak weg:

het definiëte lidwoord ('l'article défini') (maar: *de definiëte lidwoorden*), *het Openbaar Ministerie* ('le Ministère public'), *het Oudheidkundig Museum* ('le Musée archéologique');
de technisch ingenieur(s) ('l(es) ingénieur(s) technique(s)'), *de burgerlijk ingenieur* ('l'ingénieur civil'), *de waarnemend burgemeester* ('le maire faisant fonction'), *de evolutionair bioloog* ('le biologiste évolutionnaire'), *maatschappelijk werkster(s)* ('assistante(s) sociale(s)');
maar: *de dienstdoende agent* ('l'agent en fonction')

4. In Belgisch Nederlands fungeert vaak nog een ouder systeem, waarbij enkelvoudige onzijdige substantieven *altijd* een onverbogen adjectief bij zich krijgen. Het al dan niet definiëte-identificerend karakter van de NC speelt hier dus geen rol:

dat oud gebouw ('ce vieux bâtiment'), *het braaf kind* ('l'enfant sage'), *het Gents stadhuis* ('l'hôtel de ville de Gand'), *zijn groot paard* ('son grand cheval') <Belgisch Nederlands>

Hierboven ging het telkens om de bijvoeglijke functie van het adjectief. Om te besluiten is het goed erop te wijzen dat, in tegenstelling tot het Frans, adjectieven altijd onveranderd blijven in predicatief gebruik:

De bla(de)ren zijn nog groen.
Les feuilles sont encore vertes.
De tafel is schoon.
La table est propre.

7.4 Enkele speciale constructies

7.4.1 De enge appositie

Een appositie (of bijstelling) is een NC die naast een andere NC wordt geplaatst, met dien verstande dat beide NCs naar dezelfde entiteit verwijzen.

Bij de zogenaamd *losse appositie* kunnen de twee NCs van volgorde wisselen en is er een kommapauze:

mijn zus, de enige die het wist/de enige die het wist, mijn zus
ma soeur, la seule personne qui le savait/la seule personne qui le savait, ma soeur

Bij de zogenaamd *enge appositie* ligt de volgorde van de leden vast en is er geen kommapauze:

mijn broer de minister
mon frère le ministre
de Fransman Dupont
le Français Dupont

In de speciale appositionele structuur (*definiet lidwoord*) + *substantief* + (*definitief lidwoord*) + *substantief* is het eerste substantief als soortnaam geconstrueerd, het tweede als eigennaam, bijvoorbeeld

de stad Parijs ('la ville de Paris'), *de Amerikaan Clinton* ('l'Américain Clinton'), *president Clinton* ('le Président Clinton'), *de rivier de Kwai* ('la rivière Kwai'), *de taal Kalkatungu* ('la langue kalkatungu'), *het element waterstof* ('l'élément hydrogène')

Een paar opvallende verschillen tussen Nederlands en Frans zijn de volgende:

a) Terwijl in het Frans een lidwoord in het eerste lid vrijwel altijd nodig is (behalve bij *monsieur, madame, mademoiselle, monseigneur* enz.) valt het lidwoord in het Nederlands niet alleen weg bij zulke titels, maar ook bij persoonsnamen die beroepen of functies aanduiden.

Meneer Dupont
Monsieur Dupont
President Bush
le président Bush
Dokter Peeters
le docteur Peeters
Minister Jospin
le ministre Jospin

Opmerking

Het weglaten van het lidwoord in deze positie neemt tegenwoordig een opvallende uitbreiding. Dit komt doordat het lidwoord bij de soortnaam redundant is omdat de identificatie via de eigennaam gebeurt:

(de) diplomaat Van Dyck
le diplomate Van Dyck

b) De inlassing van de prepositie *de* in sommige Franse appositionele constructies heeft in het Nederlands geen tegenhanger. Hier krijgen we dus geen *van* in het Nederlands:

de stad Parijs
la ville de Paris
de naam Socrates
le nom de Socrate/le nom Socrate

c) Het Nederlands laat toe enge apposities rijkelijk te stofferen, terwijl in het Frans ont koppeling (na het hoofd) noodzakelijk is:

in de Franse hoofdstad Parijs
à Paris, la capitale de la France

7.4.2 Het patroon *een schat van een kind!*

In het expressieve patroon *een schat van een kind!* ('un trésor d'enfant!)/*die schelm van een knecht!* ('ce fripon de valet!') heeft in het enkelvoud het tweede substantief het lidwoord *een*, dat hier geen indefinitieheid aanduidt, maar alleen telbaarheid. Dit heeft tot gevolg dat ook bij eigennamen het lidwoord *een* in het bewuste patroon gebruikt wordt:

die idioot van *een* Jan!
cet idiot de Jean!

Het tweede substantief kan inanimaat zijn, maar hier worden de uitdrukkingen vrij idiomatisch:

een kast van een huis
une grosse villa
*mijn hond van een leven
ma chienne de vie
(wel: mijn hondenleven)

Een eigenaardigheid in het Nederlands is dat de twee determinatoren naar genus en numerus compatibel moeten zijn met beide substantieven:

Die schat van een jongen! (die schat; die jongen)
Ce trésor de garçon!
*Die schat van een kind! (die schat ; *die kind)
Ce trésor d'enfant!
*Dat schat van een meisje! (*dat schat ; dat meisje)
Ce trésor de fille!

Hier zal men zijn toevlucht moeten nemen tot een adjectivische constructie: *dat schattig kind*, *dat schattig meisje*.

7.4.3 De aanspreking

In een rechtstreekse aanspreking, al dan niet ingeleid door *hé*, treedt in het Nederlands nooit een lidwoord op. De reden is hier blijkbaar dat in dit geval de oppositie tussen definitief en indefinitief geneutraliseerd wordt omdat de referent duidelijk situationeel bepaald is. In het Frans kan daar echter wel het definitief lidwoord voorkomen. Vergelijk:

Dag, jongens!
Salut, les gars!
Hé, meisjes!
Hé, les filles!

Een evaluatieve aanspreking of toeroep laat evenmin een lidwoord toe. Wel is een speciale relatieve bijzin mogelijk, die zelfs bij *de*-woorden eveneens door *dat* ingeleid kan worden.

Luijaard die/dat je bent!
Paresseux que tu es!
Stommeling die/dat je bent!
Bête que tu es!

Een onrechtstreekse aanspreking met *ha* laat wel het definitief lidwoord toe. In dit geval doet de spreker alsof hij iemand identificeert.

Ha, de bakker! Ik had je niet gezien.
Hé le boulanger! Je ne t'avais pas vu.

Opmerking

Bij de aanspreking met *mevrouw*, *mijnheer/meneer* enz. in het meervoud, verdwijnt het geïncorporeerde possessief pronomen, in tegenstelling tot het Frans.

(Geachte) dames en heren, ...
Mesdames et Messieurs, ...

7.4.4 Predicaatsnomina

Bij predicaatsnomina zijn er verschillende mogelijkheden: het definiet, het indefiniet of geen lidwoord. Grosso modo vinden we dezelfde toestand in het Frans (→ 3.3.2.3).

- (1) Obama is *de president*.
Obama est *le président*.
- (2) Een stoel is *een meubel*.
Une chaise est *un meuble*.
- (3) Jan is *ingenieur/enig kind*.
Jean est *ingénieur/fils unique*.

Het verschil tussen (1) en de andere patronen ligt blijkbaar in het feit dat het definiet lidwoord in (1) dient om de uniciteit van de functie aan te geven. In (2) en (3) wordt louter lidmaatschap van een klasse (2) of een beroep of statuut (3) aangegeven. In (3) is, net als in het Frans, een lidwoord afwezig.

Anderzijds zijn er ook hier gevallen van neutralisatie van de oppositie definiet vs. indefiniet waarbij het Nederlands geen of het indefiniet lidwoord heeft, maar het Frans in sommige gevallen het definiet lidwoord verkiest. Het gaat hierbij om niet-referentiële, a fortiori niet-identificerende NCs. (We herinneren er hier aan dat NCs die wel refereren maar niet identificeren, in het Frans ook frequent met een definiet lidwoord voorkomen → 7.2.1.1).

Het is *vakantie!*
C'est *les vacances!*
Het is vandaag *feest*.
C'est *la fête* aujourd'hui.
Het is *zomer*. (= Het zomert.)
C'est *l'été*.
Het is *een ramp*.
C'est *une/la catastrophe*.

7.4.5 Nominalisering

Nominalisering worden met behulp van afleidingen uit het werkwoord gemaakt. Het Nederlands onderscheidt de volgende soorten nominalisering:

a) Afleidingen op *-ing*.

de kroning van Karel de Grote door de paus
le couronnement de Charlemagne par le pape
de repatriëring van de slachtoffers
le rapatriement des victimes

b) Afleidingen op *-atie*.

de reparatie van de auto
la réparation de la voiture

c) Onzijdige afleidingen met het voorvoegsel *ge-*. Deze komen alleen voor bij een aantal handelingswerkwoorden (agentieve verba) en vertonen een negatieve connotatie.

het geklets van Piet
le verbiage de Pierre
Dat gegrom altijd!
Ce grognement toujours!
Jouw gezeur werkt me op de heupen!
Tes jérémiades me tapent sur les nerfs!

d) Afleidingen met werkwoordsstam.

Piets vlucht
la fuite de Pierre
die zang
ce chant

e) Onzijdige afleidingen met infinitief ingeleid door *het* of een pronomen. Dit is een in het Frans onbekend patroon.

Het doden van dieren mag niet nodeloos gebeuren.
L'abattage d'animaux ne doit pas se faire sans nécessité.
Dat kletsen hier ben ik beu!
J'en ai assez de ce bavardage ici!
Het snurken van Jan was ondraaglijk.
Le ronflement de Jean était insupportable.

Ook koppelwerkwoorden met adjectieven kunnen op die manier genominaliseerd optreden.

Het ziek zijn van An heeft de pret bedorven.
La maladie d'Anne a troublé la fête.
Dat stout zijn altijd!
Toujours cette méchanceté!

Soms kan een soortnaam op zichzelf als direct object tussen lidwoord en infinitief staan.

Het dagelijks aardappelen eten (vs. Het dagelijks eten van aardappelen) wordt aanbevolen.
Il est recommandé de manger des pommes de terre tous les jours.
Het kleine kinderen snoep geven moet met mate gedaan worden. (ANS 883)
Si on donne des friandises aux petits enfants, cela doit se faire avec modération.

f) Afleidingen met een infinitief (zonder lidwoord).

Zij houdt van *mosselen eten*.
Elle aime manger des moules.
Ook *een beetje roken* schaadt de gezondheid.
La cigarette nuit à la santé, même si on n'est pas un fumeur régulier.

Aan dit laatste patroon komt geen *van*-complement te pas. Het is frequenter in het Nederlands dan in het Frans.

7.4.6 Nominale samenstellingen

Typisch voor het Nederlands is zijn vermogen om aan de lopende band complexe woorden bij te maken. Drie procedés zijn daarbij gebruikelijk: afleidingen (met prefixen of suffixen, bijvoorbeeld *be+wandelen*; *wandel+aar*), en vooral samenstellingen (bijvoorbeeld *tanden+borstel* 'brosse à dent') en (minder) samenstellende afleidingen (bijvoorbeeld *tientonner* < *tien+ton+er*). In het raam van dit hoofdstuk over de NC leggen we ons een tweevoudige beperking op. Ten eerste zal het gaan over woorden die als substantief fungeren. Ten tweede beperken we ons tot samenstellingen en samenstellende afleidingen. Deze twee klassen nemen we gemakshalve samen als *samenstellingen*. Samenstellingen zijn in het Frans veel minder productief dan in het Nederlands. Het Frans neemt hier meestal zijn toevlucht tot constructies met de preposities *de*; *du*, *de la*, *des* of *à*, *werkwoordsstam* + *object*, eenvoudige juxtaposities of constituenten met adjectieven enz..

rijkswachterspet
casquette de gendarme
zon(ne)licht
lumière du soleil
tandenborstel
brosse à dent
pen(nen)houder
porte-plume
vuilniszak
sac-poubelle
wegenkaart
carte routière

Laten we eerst kijken naar de voornaamste vormingstypes die in het Nederlands voorkomen (→ 7.4.6.1) en daarna naar een onderverdeling van het voornaamste type samenstelling volgens de woordsoort van het eerste lid (→ 7.4.6.2).

7.4.6.1 Procedés voor de vorming van samenstellingen.

a) De typische nominale samenstelling betreft verbindingen van het type *modificeerder* + *hoofd*, bijvoorbeeld *tanden+borstel* (zie ook ANS 1997: 681 e.v.). De modificeerder (bepaling) komt dus vóór het hoofd te staan, dat een substantief is. In het Frans daarentegen komt de bepaling in de regel ná het hoofd, in welke vorm dan ook (zie bovenstaande voorbeelden). Aangezien in het Nederlands het tweede lid het hoofd is, bepaalt dit element het genus (*de* of *het*) en de meervoudsuitgang van de gehele samenstelling, vergelijk

de bal/de ballen (*le ballon/les ballons*)
de voetbal/de voetballen (*le ballon/les ballons*)
het bal/de bals (*le bal/les bals*)
het slotbal/de slotbals (*le bal final/les bals finals*)
het veld (*le champ*)
het slaveld (*le champ de salade*)
de sla (*la salade*)
de veldsla (*la mâche*)

Een ernstige moeilijkheid vormt de keuze van de tussenklanken die de twee leden van zulke samenstellingen verbinden, zoals *-e(n)-*, *-er(en)-*, *-s-*, of gewoon niets (onder meer na klinkers), bijvoorbeeld

dievenbende
bande de voleurs
zonnebloem
tournesol
zon(ne)licht
lumière du soleil
eierdopje
coquetier
volkerenmoord
génocide
lamsvlees
agneau
menukaart
carte, menu

Het woordaccent van zo'n samenstelling ligt in de regel op het eerste lid.

Opmerking

Voor de beregeling van deze tussenklanken kunnen we maar gedeeltelijk verwijzen naar de ANS (1997: 683-685) omdat hierin de nieuwe spellingregels voor de tussen-*e(n)* nog niet zijn opgenomen. Die vindt men in de betreffende spellingbrochures. Overigens moeten we ook en vooral verwijzen naar de nieuwste woordenboeken.

We vermelden bij deze typische nominale samenstellingen nog een paar speciale gevallen:

1. Het Nederlands kent ook samenstellingen met eigennamen als eerste lid:

Romereis
voyage à Rome
Himalaya-expeditie
expédition dans l'Himalaya
Bosnië-conferentie
conférence sur la Bosnie
Mekaganger
pèlerin de la Mecque

2. Het eerste lid van de samenstelling kan wel eens een complexe structuur aannemen.

Een eerste complexe constructie ontstaat wanneer het eerste lid uit een NC zoals *adjectief* + *substantief* bestaat, en het tweede lid een enkelvoudig substantief is. Het woordaccent ligt op het eerste substantief, bijvoorbeeld

hetelúchtballon
ballon à air chaud
rondetáfelconferentie
table ronde
vrijetíjdsleding
vêtements de loisir

Soms krijgt men ook wat men noemt *samenstellende samenstellingen*, samenstellingen met een complex eerste lid dat niet apart kan voorkomen:

eengezinswoning
maison unifamiliale
eenrichtingsverkeer
circulation à sens unique

Andere complexe constructies ontstaan wanneer het eerste lid een woordgroep is met daarin een voegwoord, prepositie of werkwoord. Het accent ligt hier op het laatste element van het eerste lid.

vraag-en-ántwoordspel
jeu question-réponse
gooi-en-smíjtfilm
film tarte à la crème
mond-op-móndbeademing
respiration bouche à bouche
nek-aan-nékrace
course coude à coude
ban-de-bómdemonstratie
manifestation anti-nucléaire
doe-het-zélfwinkel
magasin de bricolage

b) Zoals het Frans kent het Nederlands het type *werkwoordsstam + object* (*porte-plume* ‘vulpen’). Frans en Nederlands hebben in deze constructie dezelfde volgorde. Behalve een aantal patronen met *werkwoord + object* komen in het Nederlands ook nog enkele combinaties voor van het type *werkwoord + adverbiaal element*. Beide patronen verwijzen in de regel naar een persoon en krijgen het lidwoord *de*:

1. *werkwoord + object* (oorspronkelijk gaat het om een werkwoord met een object):

waaghals
risque-tout
stokebrand
boutefeu, agitateur
moeial
mêle-tout
weetal
pédant(e) (lit.: sait-tout)

2. *werkwoord + adverbiaal element*:

slokop
goinfre
flapuit
bavard(e)
deugniet
vaurien(ne)
sta-in-de-weg
obstacle

Opmerking

Het patroon *werkwoord + subject* is echter wel productief, kennelijk omdat het substantief als hoofd fungeert, zoals in *gloeilamp* = 'lamp die gloeit' ('lampe à incandescence'). Bij de niet-subjectpatronen is er geen hoofd: *weet-al* drukt geen toestand van weten uit, maar een persoon (cf. infra).

c) Copulatieve samenstellingen vertonen twee gelijke leden, waarbij beide een meervoudsuitgang kunnen krijgen.

collega(*s)-arts(en)
collègue(s) médecin(s)
minister(s)-president(en)
ministre(s) président(s) (premier(s) ministre(s))
secretaris(sen)-penningmeester(s)
secrétaire(s) trésorier(s)

d) Formaties die de structuur van een appositie benaderen (cf. supra):

de regering-Bush
le gouvernement Bush
het plan-Jospin
le plan Jospin
de leraar wiskunde
le professeur de mathématiques

e) Samenstellende afleiding

De samenstellende afleiding is een samenstelling met suffix, en wel van die aard dat het tweede lid niet of moeilijk afzonderlijk kan voorkomen, bijvoorbeeld *-tonner* in *tientonner*; *-schieter* in *geldschieter*. Er zijn vooral twee types te signaleren.

1. *telwoord + substantief + er*:

tientonner < tien+ton+er
(camion de) dix tonnes
driemaster < drie+mast+er
trois-mâts

2. substantieven van het type *substantief + werkwoordsstam + er*, die normaal een agens aanduiden:

woordvoerder (< het woord voeren)
porte-parole
sportbeoefenaar (< sport beoefenen)
sportif

7.4.6.2 Onderverdeling van de typische nominale samenstelling volgens de woordsoort van het eerste lid

Zoals hierboven reeds gebleken is, is de meest productieve samenstelling van de vorm *substantief + substantief*. Voor het overige onderscheiden we een viertal types naar gelang

van de herkomst van het eerste lid (zie ook ANS 1997: 689-694): telwoord, adjectief, prepositie, werkwoord.

a) *Telwoord + substantief*

Dit type ontstaat door samenvoeging van een telwoord en een substantief.

driehoek
triangle
vierkant
carré
driekleur
drapeau tricolore
eenarm
manchot
een oog
borgne

Semantisch gezien gaat het hier om possessieve samenstellingen. Die hebben de betekenis 'iemand/iets die/dat datgene heeft wat in de samenstelling genoemd wordt'. Het accent ligt op het eerste lid. Men vindt hier ook vaak *samenstellende samenstellingen* (→ 7.4.6.1).

drietrapraket
fusée à trois étages

b) *Adjectief + substantief*

We onderscheiden twee subtypes: het eerste heeft een verbogen adjectief als eerste lid, het tweede een onverbogen:

1. Met verbogen adjectief

Dit procédé is niet productief. Het woordaccent ligt meestal op het tweede lid.

hogeschóól
école supérieure
jonghéér
jeune homme
plattelánd
campagne
rodekóól
chou rouge

2. Met onverbogen adjectief

Dit procédé is productiever dan het vorige. Het woordaccent ligt meestal op het eerste lid.

blijspel
comédie
edelman
gentilhomme
groot Hertog
grand-duc
hoogoven
haut-fourneau
schoonschrift
calligraphie

sneltrein
express

Binnen dit type vinden we ook voorbeelden van wat men possessieve samenstellingen noemt (cf. supra). Vooral benamingen van lichaamsdelen worden zo als *pars pro toto* gebruikt:

bleekgezicht
visage pâle
blauwhelm
casque bleu
kaalkop
tête chauve

c) *Prepositie + substantief*

Het eerste lid komt van een prepositie of adverbium en draagt het woordaccent.

bovenbuur
voisin du dessus
ondergrond
sous-sol
overhemd
chemise
voor deur
porte d'entrée

d) *Werkwoordsstam + substantief*

We verwijzen vooreerst naar de boven (7.4.6.1., b) behandelde onproductieve verbinding *werkwoord + object/adverbiaal element*, waarin geen hoofd aanwezig is. Samenstellingen van het type *werkwoordsstam + substantief* kunnen echter wel productief gevormd worden als het tweede lid het hoofd is. Bijvoorbeeld: in *gloeilamp* gaat het om een lamp die gloeit, in *rookworst* om worst die gerookt wordt. Het accent ligt op het eerste lid. Er is een type met een actieve, en een paar andere met een passieve betekenis.

1. Het type met actieve betekenis is het patroon *werkwoordsstam + subject*.

gloeilamp
lampe à incandescence
antwoordapparaat
répondeur
koopman
marchand
wasautomaat
machine à laver

2. Een eerste type met passieve betekenis drukt een bestemming of doel uit.

leeszaal
salle de lecture
parkeerterrein
parc de stationnement
schrijftafel

bureau
slaapkamer
chambre à coucher

3. Een tweede type met passieve betekenis drukt het resultaat van een werking uit.

breiwerk
tricot
rookworst
saucisse fumée
scheerwol
laine vierge
strijkgoed
linge à repasser